

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра кримінального права та кримінології

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**з дисципліни «Кримінальна юстиція: правова доктрина та
принципи правотворчості»**

Для здобувачів вищої освіти
другого (магістерського) рівня
вищої освіти зі спеціальності
081 «Право»

Дніпро – 2023

УКЛАДАЧІ:

Філіпп А.В. – доцент кафедри кримінального права та кримінології,
К.Ю.Н.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. Професор кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, доцент **Олексій ТИТАРЕНКО**.
2. Суддя Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, доктор філософії у галузі права **Ірина ШАПОВАЛОВА**.

Конспект лекцій обговорений
та схвалений на засіданні
кафедри кримінального права
та кримінології ННППФПНП
«29» серпня 2023 № 2

**ТЕМА № 1. КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ
УКРАЇНИ
(2 ГОДИНИ)
ПЛАН ЛЕКЦІЇ:**

1. Поняття та суть кримінальної юстиції. Функції.
2. Місце та роль кримінальної юстиції у правовій системі України.
3. Система органів кримінальної юстиції ЄС та їх функціонування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Зменшення можливостей вчинення правопорушень: стратегічний підхід : монографія / Кол. авт. : В. В. Голіна, В. С. Батиргарєєва, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. Х. : Право, 2020. 287 с.
2. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення правопорушень: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Х. : Право, 2018. 228 с.
3. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів; за заг. ред. О.М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 538 с.
4. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Антипостмодерн : кримінологічні етюди. Х. : Право, 2020. 280 с.
5. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Х. : Право, 2019. 278 с.
6. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.
7. Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; [С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін.]. Харків, 2020. 508 с.
8. Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні : монографія. Х. : Промарт, 2019. 698 с.
9. Азаров Д. С. Проблеми обґрунтованості та узгодженості чинних кримінально-правових санкцій. Наука і правоохорона діяльність. 2018. № 2. С. 66–72.
10. Бандурка О. М., Бандурка І. О. Злочинність і сучасність : монографія. Х. : ХНУВС, Майдан, 2020. 408 с.
11. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
12. Давиденко В. Л. Підстави та принципи криміналізації діянь проти власності. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 3. С. 17-23.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ оволодіння знаннями про сучасну систему і функції кримінальної юстиції України;
- ✓ знати поняття, призначення, види юстиції;

ВСТУП

Встановлення значення та переклад термінів, які позначають поняття «кримінальна юстиція», дає підстави вважати, що вона означає сукупність соціальних феноменів, які забезпечують суперечливість у сфері протидії кримінальним правопорушенням. Разом із тим, українськими правниками це поняття визначається вкрай неоднозначно. У найбільш вузькому значенні під кримінальною юстицією розуміють систему органів, які здійснюють кримінальне судочинство, а у найбільш широкому – всю систему відносин, які виникають у зв'язку з правовою регламентацією кримінальних правопорушень та процедурою реалізації кримінальної відповідальності. Кримінальна юстиція, як і будь-яке соціальне та правове явище, постійно розвивається та еволюціонує разом із суспільством. Адже вона є складовою більш широких політичних та соціальних процесів у державі. Зміна вектору політичного розвитку, бурхливі суспільні процеси значною мірою поєднуються з реформуванням системи органів, які забезпечують функціонування системи кримінальної юстиції та внесенням коректив у законодавство.

ПИТАННЯ №1:

Юстиція є складним і багатозначним терміном, що не отримав поки що досконалого наукового розуміння.

Юстиція (лат. *iustitia* — справедливість) — сукупність судів і органів Міністерства юстиції та їхня діяльність у забезпеченні охорони прав і законних інтересів державних та громадських організацій і громадян, організації роботи судів, систематизації і підготовки пропозицій щодо кодифікації законодавства тощо.

Як справедливо відзначається у науковій літературі кримінальна юстиція – це цілісний правовий механізм, який покликано забезпечити реалізацію правосуддя. Вона ґрунтується на таких принципах: той, хто ловить злочинців, не розслідує кримінальних справ, не судить, не висуває обвинувачень, не захищає. Той, хто розслідує справу, не ловить злочинців, не висуває обвинувачень і не судить. Той, хто висуває обвинувачення від імені держави, як у нас прокуратура, не розслідує кримінальних справ, не ловить злочинців і не судить. А той, хто судить, лише судить і не займається всім іншим. Оце основний принцип кримінальної юстиції. Всі функції мають бути організаційно відокремлені одна від одної, кожен повинен займатися суто своєю справою.

Разом з тим, більш продуктивним видається розширене тлумачення категорії «юстиції», що спирається на її розуміння передусім як механізму забезпечення ефективної правотворчості та механізму дії права, за якого досягається справедливість у правовому регулюванні суспільних відносин. Відтак, систему юстиції складають не лише судові установи, судове відомство як такі, а й широкий спектр інших державних і недержавних суб'єктів, діяльність яких націлена на забезпечення справедливого й ефективного урегулювання суспільних відносин через правові інструменти. Тож юстиція може розумітися у широкому, викладеному щойно, форматі, а може й вузькому, контури якого визначаються цільовою установкою дослідника, предметними межами проявлення та забезпечення справедливості у сфері права.

При одному з таких підходів органи юстиції можуть бути визначені виключно в межах судової гілки влади (включаючи дотичних суб'єктів, таких як Державна судова адміністрація, Вища рада правосуддя тощо). При іншому – лише в межах виконавчої. Останній підхід, зокрема, інституціоналізовано у діяльності Міністерства юстиції України. Відповідно до цього органи юстиції – це органи виконавчої влади, які забезпечують здійснення правової політики в державі, захист прав та законних інтересів громадян, підприємств, установ та організацій.

Отже, можна виділити такі функції органів кримінальної юстиції:

1. Запобігання злочинності – здійснюється як органами кримінальної юстиції, так і іншими державними й недержавними органами і установами
2. Викриття, припинення й розслідування правопорушень – здійснюється системою органів досудового розслідування й прокуратурою.
3. Справедливий судовий розгляд – розгляд справи по обвинуваченню особи у вчиненні кримінального правопорушення, вирішення питання про її винуватість або невинуватість, а також здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням.
4. Виконання кримінального покарання здійснюється системою спеціалізованих органів і установ держави.
5. Ресоціалізація правопорушників після відбуття кримінального покарання здійснюється державними і недержавними органами і установами, спрямована на реінтеграцію правопорушника у суспільне життя, сприяння йому в працевлаштуванні, навчанні, налагодженні побутових умов та профілактику вчинення ним правопорушень у майбутньому.

Висновки:

Поширеною в науці є думка (Ю. В. Георгієвський, Д. М. Чечот та ін.) , що юстиція (з лат. *justitio* – справедливість, правосуддя) – це законність, справедливість, правосуддя, а стосовно органів, що її здійснюють – система судових установ, судове відомство. Між управлінням і правосуддям існують розходження як у змісті діяльності, так і в зовнішніх формах їх прояву. Правосуддя полягає в застосуванні права до встановленого в судовому процесі юридичного факту. Діяльність органів правосуддя виділена в особливу сферу державної діяльності. Органи правосуддя формуються в особливому порядку і займають стосовно всіх інших державних органів особливе положення. При розгляді конкретних справ, як вже зазначалось, судді незалежні і підкоряються тільки закону. Уся діяльність щодо здійснення правосуддя відбувається тільки в детально регламентованій законом процесуальній формі.

У деталізованому виді до **функцій** органів кримінальної юстиції варто віднести: оперативно-розшукову; досудового розслідування; виконання покарання; нагляду за дотриманням законності; забезпечення запобіжної діяльності.

ПИТАННЯ №2:

Основна **роль** органів юстиції є:

1. підготовка пропозицій щодо проведення в Україні правової реформи, сприяння розвитку правової науки;
2. підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства, його систематизація, ведення Єдиного класифікатора галузей законодавства України, розробка проектів нормативно-правових актів і міжнародних договорів України з правових питань, проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, державна реєстрація нормативно-правових актів, ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів;
3. планування за пропозиціями міністерств, інших центральних органів виконавчої влади законопроектної роботи та роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, координація нормотворчої діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та контроль за здійсненням такої діяльності;
4. забезпечення реалізації державної правової політики, державної політики з питань громадянства, міжнаціональних та міграційних відносин;
5. здійснення реєстрації фізичних осіб, ведення Єдиного державного реєстру фізичних осіб;
6. організаційне, матеріально-технічне забезпечення судів загальної юрисдикції (крім Верховного Суду України), робота з кадрами судів, експертне забезпечення правосуддя;
7. організація в порядку, встановленому законодавством України, своєчасного, повного і неупередженого примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державних виконавців;
8. спрямування та координація діяльності щодо забезпечення виконання рішень суду та застосування передбачених законом засобів виправлення і перевиховання засуджених органами і установами виконання покарань та підприємствами кримінально-виконавчої системи; організація роботи нотаріату та органів реєстрації актів громадянського стану;
9. розвиток правової інформатизації, формування у громадян правового світогляду;
10. координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій щодо правової освіти населення, методичного забезпечення цієї освіти; легалізація громадських організацій і реєстрація політичних партій та інших громадських формувань;
11. сприяння розвитку юридичних послуг з метою реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб, здійснення у випадках, передбачених законодавством, державної реєстрації юридичних осіб та реєстрації прав на нерухоме майно,

ведення реєстру застави майна, організація у встановленому порядку в системі органів юстиції надання громадянам і юридичним особам додаткових платних послуг правового і технічного характеру;

12.здійснення контролю за виконанням актів Мініюсту України стосовно нормативно-методичного забезпечення діяльності бюро технічної інвентаризації щодо проведення реєстрації прав власності на нерухоме майно;

13.ведення державних реєстрів відповідно до законодавства України;

14.здійснення методичного керівництва правовою роботою в міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, перевірка стану цієї роботи і надання рекомендацій щодо її поліпшення та приведення їх нормативних актів у відповідність із законодавством, вжиття заходів до підвищення кваліфікації працівників юридичних служб.

Висновки:

Отже, органи кримінальної юстиції має таку роль:

- 1.Запобігання злочинності
- 2.Викриття, припинення й розслідування
3. Справедливий судовий розгляд
4. Виконання кримінального покарання
5. Забезпечення реалізації державної правової політики, державної політики з питань громадянства, міжнаціональних та міграційних відносин;

ПИТАННЯ №3: Система органів кримінальної юстиції ЄС та України.

На підстави вивчення європейського досвіду функціонування органів кримінальної юстиції можна здійснити відповідну класифікацію за декількома критеріями:

I. За способом управління системою кримінальної юстиції відповідні органи поділяються на:

(а) централізовані (більшість країн ЄС, Україна та країни СНД)

(б) децентралізовані (Німеччина, Великобританія, США).

ЦЕНТРАЛІЗОВАНІ В Данії централізовані поліцейські органи є уніфікованими. У разі наявності спеціалізованих органів (окрім поліції), вони виконують інші функції. Юрисдикція спеціалізованих органів не залежить від того, чи йдеться про великі міста або сільську місцевість. Фінансування органів кримінальної юстиції здійснюється з центрального бюджету. Організаційно і процесуально усі місцеві осередки відповідних органів підпорядковуються центральному відомству, який встановлює правила діяльності підпорядкованих йому органів і видає обов'язкові для виконання вказівки.

ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНІ (Німеччина, Великобританія, США) системи кримінальної юстиції характеризуються відсутністю єдиної централізованої системи управління відповідними органами та наявністю різних джерел їх фінансування (це бюджети як загальнонаціонального, так і місцевого рівня).

Наприклад, у Великобританії центральні, регіональні і місцеві правоохоронні органи є автономними в рамках власної юрисдикції. Існують різні варіанти реалізації такої моделі, проте їх характерною ознакою залишається відсутність ієрархії. У Великій Британії центральних правоохоронних формувань не існує взагалі – на вищому рівні державного управління діють тільки координаційні структури. Однак всі правоохоронні формування фінансуються із центрального бюджету.

Поліцейські органи у Німеччині, так само як у Великій Британії, фінансуються із центральних бюджетів федерації і бюджетів окремих земель. Найбільш децентралізованою вважається система кримінальної юстиції США. У цій країні існують федеральні правоохоронні органи, правоохоронні органи штатів, великих міст, округів, місцевих громад, окремих територій, містечок і навіть університетських кампусів. Всі вони є автономними, мають різну юрисдикцію, джерела фінансування, процедури адміністративного і оперативного підпорядкування. В назвах федеральних органів як правило присутні слова „агентство” або „служба”, на рівні штатів і великих міст правоохоронні органи називаються поліцією, на рівні громад і окремих територій – офісами шерифа, правоохоронці, що обслуговують суди і пенітенціарну систему, називаються маршалами та констеблями. На федеральному рівні також спостерігається значне різноманіття органів кримінальної юстиції.

II. За належністю до правової сім'ї:

- (а) англосаксонська система органів кримінальної юстиції;
- (б) романогерманська система органів кримінальної юстиції;
- (в) система органів кримінальної юстиції традиційних правових систем;
- (г) наднаціональні органи кримінальної юстиції ЄС.

III. За ступенем поширеності застосування альтернативних заходів покарання і ступенем гуманізації системи кримінальної юстиції поділяють на:

- (а) демократичні (США, країни ЄС, ряд країн пострадянського простору);
- (б) недемократичні (історичні приклади тоталітарних, поліцейських держав).

Діяльність сучасних органів юстиції України спрямована на максимальне сприяння зміцненню інститутів державної влади в Україні і в цьому контексті – проведення державної правової політики. Органи юстиції України покликані стояти на сторожі принципів справедливості, верховенства права свідчить про значний внесок в утвердження демократичних засад розвитку державності, пріоритету прав і свобод людини незалежної, самостійної держави.

Органи юстиції України – це система органів виконавчої влади, яку очолює Міністерство юстиції України, призначенням якої є формування та забезпечення реалізації державної правової політики та виконання інших завдань, визначених законодавством.

До системи органів юстиції належать центральний орган – Міністерство юстиції України та його територіальні (місцеві) органи: Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, Південне міжрегіональне управління

Міністерства юстиції (м. Одеса), Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ), до складу яких входять управління та відділи Державної виконавчої служби, реєстраційні служби та відділи державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційних служб. До сфери управління Міністерства юстиції належать органи нотаріату, науково-дослідні установи судових експертиз, інші установи, підприємства та організації.

Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, тобто складовою частиною вищого органу в системі виконавчої влади – Кабінету Міністрів України. Тому організація, повноваження і порядок діяльності органів юстиції мають вдосконалюватися і в майбутньому визначатися лише Конституцією і законами України, як того вимагає ч. 2 ст. 120 Конституції України.

Органи юстиції України під час виконання покладених на них завдань взаємодіють з іншими органами державної влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами та організаціями. У своїй діяльності органи юстиції керуються Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а територіальні органи юстиції також – наказами Мін'юсту, а також наказами головних управлінь юстиції.

Сьогодні органи юстиції України беруть активну участь у роботі з підготовки найважливіших законопроектів судово-правової реформи, зокрема, процесуальних кодексів, з забезпеченням їх публічного обговорення; реалізують Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС; забезпечують представництво України в Європейському суді з прав людини; беруть активну участь у роботі з підготовки, укладання та виконання міжнародних договорів про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах; здійснюють представництво інтересів держави в судах України та в закордонних юрисдикційних органах; виконують значний обсяг роботи щодо належної організації експертного забезпечення правосуддя та вдосконалення діяльності науководослідних інститутів судових експертиз; забезпечують належне функціонування державної виконавчої служби. 20

Мета і завдання органів кримінальної юстиції. Будь-яка система кримінальної юстиції – це апарат, за допомогою якого суспільство захищає правила поведінки, необхідні для охорони інтересів як окремої особистості, так і всієї спільноти. Система функціонує, використовуючи такі заходи процесуального примусу, як арешт, судове переслідування й переслідування й засудження тих її членів, які порушують основні правила співжиття.

Поряд із безпосереднім покаранням правопорушника закону будьякий захід, застосований проти нього, підпорядкований виконанню наступних завдань:

- 1) вилучити із суспільства особу, яка представляє небезпеку для нього;

- 2) утримати інших членів суспільства від злочинної поведінки;
- 3) надати суспільству можливість перевиховати правопорушника, тобто зробити із нього законослухняного громадянина.

Висновки:

Отже, підсумовуючи наведене, відмічаємо, що:

– структура системи кримінальної юстиції повинна відповідати своєму функціональному призначенню в механізмі державного управління, де покладені на неї завдання та функції повинні визначати і її організаційну будову;

– до структури системи органів кримінальної юстиції доцільно включити: органи, які наділені повноваженнями з виявлення та припинення кримінальних правопорушень; органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування; інститут державних обвинувачів (прокуратура); органи та установи, які розглядають кримінальні справи; органи та установи виконання кримінальних покарань; адвокатура; органи забезпечення прав, свобод осіб та сприяння діяльності суб'єктів кримінальної юстиції.

ВИСНОВОК З ТЕМИ:

Органи юстиції України покликані стояти на сторожі принципів справедливості, верховенства права свідчить про значний внесок в утвердження демократичних засад розвитку державності, пріоритету прав і свобод людини незалежної, самостійної держави.

Діяльність сучасних органів юстиції України спрямована на максимальне сприяння зміцненню інститутів державної влади в Україні і в цьому контексті – проведення державної правової політики.

До системи органів юстиції належать центральний орган – Міністерство юстиції України та його територіальні (місцеві) органи: Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Одеса), Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ), до складу яких входять управління та відділи Державної виконавчої служби, реєстраційні служби та відділи державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційних служб. До сфери управління Міністерства юстиції належать органи нотаріату, науково-дослідні установи судових експертиз, інші установи, підприємства та організації.

ТЕМА № 3. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ.

(2 ГОДИНИ)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та система міжнародних стандартів органів кримінальної юстиції
2. Міжнародні стандарти організації органів кримінальної юстиції.
Функціонування органів кримінальної юстиції

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Біліченко В.В. Міжнародні стандарти щодо захисту ключових прав та свобод людини в діяльності правоохоронних органів України. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2020. Том 27. С. 30–35.
2. Луценко Ю.І. Гуртова К.М. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії катуванням. Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2021. 244 с. С. 229–232.
3. Хаустова М.Г., Пилипчук А.В. Міжнародні стандарти прав людини. Порівняльно-аналітичне право. 2019. №6. С. 56–59
4. Боняк В.О. Міжнародно-правові стандарти діяльності органів охорони правопорядку: поняття та його видова диференціація. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 84–87.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ з'ясувати поняття і ознаки міжнародних стандартів органів кримінальної юстиції
- ✓ визначити функціонування та систему.
- ✓ узагальнення змісту міжнародних актів, присвячених різноманітним аспектам діяльності органів кримінальної юстиції.

ВСТУП

На сучасному етапі, коли Україна обрала курс на євроінтеграцію та впровадження загальноновизнаних стандартів прав людини, проблема належного дотримання таких стандартів у правоохоронній діяльності є актуальною, та такою, яка потребує вирішення. Правоохоронні органи України, призначення яких полягає у захисті життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, повинні неухильно дотримуватися стандартів у сфері захисту прав людини у процесі здійснення своєї діяльності. Саме значне зростання рівня транснаціональної організованої злочинності, стрімка міграція населення у світі, військові події в нашій державі внаслідок збройної агресії Росії, відмінності у підготовці поліцейських кадрів у різних країнах призвели до необхідності впровадження єдиних міжнародних стандартів у діяльність правоохоронних органів.

ПИТАННЯ №1:

У преамбулі Загальної Декларації прав людини було чітко відзначено, що викладені у ній принципи і положення належить розглядати як «загальний стандарт» (англ. – «common standart»), «загальний ідеал» (франц. – «comme l'idéal»), прагнути досягти якого мають усі народи і держави. Інакше кажучи, укладачі даного документу вбачали у ньому виклад всесвітніх стандартів прав людини. Однак, на сьогоднішній день у жодному міжнародному акті обов'язкового характеру відсутня чітка дефініція поняття «міжнародний стандарт».

Відповідно до п. 1 Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, під ними розуміється комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту захисник є незалежним в обранні стратегії і тактики захисту у кримінальному провадженні для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта всіма не забороненими законом засобами. В такому випадку, у контексті дослідження вказаної проблематики, насамперед, варто з'ясувати зміст поняття «стандарт». Так, відповідно до тлумачного словника української мови, стандарт – це ознаки певного явища, що встановлені компетентним органом, звичаєм або за загальною згодою як модель чи зразок.

Слід зазначити, що з однієї сторони, міжнародне законодавство з прав людини є юридично обов'язковим для всіх держав-членів ООН та їх представників, включаючи посадових осіб щодо підтримки правопорядку. А з іншої – права людини є законним предметом міжнародного права та міжнародного контролю і саме тому посадовці з підтримки правопорядку зобов'язані знати та застосовувати міжнародні стандарти з прав людини.

Важливе значення з цього приводу має прийнята 4 грудня 1986 р. Резолюція ГА ООН №41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини». У вказаному міжнародному акті закріплена вказівка на ті керівні принципи, які повинні враховуватись у процесі розробки міжнародних документів. Зокрема, такі документи повинні:

- а) узгоджуватись із існуючим зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини;
- б) мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на притаманних людській особистості гідності та цінності;
- с) бути достатньо чіткими, аби слугувати джерелом прав і обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню;
- д) передбачати, де це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, включаючи системи подання доповідей;
- е) користуватися широкою міжнародною підтримкою.

Можна виділити певні особливості міжнародно-правових стандартів, до яких відносять наступні:

1. розробляються і приймаються державами світу в рамках міжнародних міждержавних організацій; регламентують не тільки

міжнародне співробітництво держав, а й інших, визначених ними суб'єктів (конкретних органів держави, місцевої влади, профспілкових організацій, громадських об'єднань, фізичних осіб тощо);

2. містять у собі спільно вироблені державами принципові підходи і міжнароднолегальні принципи становлення, формування і функціонування певних публічних і приватних інститутів на території конкретних держав;
3. за своєю правовою природою міжнародні стандарти належать до міжнародних конвенцій спеціального порядку;
4. в умовах глобалізації, гуманізації і гуманітаризації міжнародних, міждержавних відносин має місце тенденція розширення кола суб'єктів, що розробляють і приймають міжнародні правові стандарти;
5. прийняття міжнародних стандартів впливає на загальносвітовий правовий розвиток, тому що не тільки стандартизує підходи держав до регламентації важливих соціальних проблем, але й сприяє розвитку їхнього національного законодавства і правових систем.

Таким чином, розвиток усіх існуючих видів міжнародних стандартів, у тому числі і правоохоронної діяльності, беруть свій початок саме від міжнародних стандартів прав людини, під якими розуміються основні норми міжнародного права, що формуються на основі поваги прав і основних свобод людини, які закріплюють мінімальні взірці, еталони та моделі цивілізаційного орієнтиру для розвитку правової сфери держав. Однак, незважаючи на відсутність визначення поняття «міжнародні стандарти правоохоронної діяльності», воно досить широко вживається як науковцям, так і представниками міжнародних організацій.

Слід зазначити, що міжнародні стандарти правоохоронної діяльності певних демократичних країн визначають якість функціонування органів правопорядку. Їх запровадження, як показує міжнародний досвід, підвищує якість і ефективність діяльності правоохоронних органів. Міжнародно-правові стандарти діяльності правоохоронних органів дозволяють врахувати сукупність факторів, що впливають на поведінку професіонала, і розробити технологію формування гідного здійснення службової діяльності та поведінки відповідно до професійних і громадянських обов'язків, відповідально та етично.

Міжнародні стандарти правоохоронної діяльності наділені певною низкою ознак. Зокрема, на відміну від міжнародних стандартів прав людини, норми міжнародних стандартів правоохоронної діяльності носять, здебільшого, не обов'язковий, а рекомендаційний характер. Джерелом більшості стандартів є резолюції міжнародних організацій, що встановлюють модель не належної, а рекомендованої, найбільш правильної і доцільної поведінки. Тому запозичення й інтеграція зазначених стандартів у діяльність національних правоохоронних органів є першочерговим завданням, яке ставиться перед державою.

Міжнародні стандарти діяльності органів юстиції наділені специфічним предметом регулювання (правоохоронна діяльність) і мають особливу природу, пов'язану із формуванням правоохоронних органів на підставі узагальнення практичного досвіду.

Таким чином, під **міжнародними стандартами діяльності органів юстиції** розуміються загальновизнані правила, моделі, взірці та еталони здійснення такої діяльності, які закріплені у основоположних міжнародних нормах і рекомендаціях та виступають прийнятними мінімальними умовами для реалізації у внутрішній системі країн, котрі прийняли на себе зобов'язання їх виконувати.

Ознаками міжнародних стандартів правоохоронної діяльності є: загальновизнаний характер, тобто самі по собі міжнародні стандарти правоохоронної діяльності носять загальний характер і вказані стандарти стосуються основних елементів правоохоронної діяльності; практичний характер, тобто міжнародні стандарти це результат практичного досвіду, котрий втілений у міжнародні норми або результат перевірених досягнень сучасної юридичної науки; оптимальність, тобто міжнародні стандарти – це результат консенсусу між країнами, які мають різноманітний рівень правового регулювання правоохоронної діяльності та закріплюють мінімальні для всіх правила, моделі, взірці та еталони їх імплементації; дуалістичність, – для одних країн, які відрізняються високим рівнем організації та діяльності правоохоронних органів, запропонована міжнародними стандартами модель функціонування таких органів – це мінімальні умови, а для інших – мета, яку вони прагнуть досягнути внаслідок запровадження таких стандартів; спрямованість на реалізацію у внутрішній правовій системі країн, яка передбачає готовність останніх імплементувати міжнародні стандарти правоохоронної діяльності у внутрішнє законодавство. Переходячи до питання класифікації міжнародних стандартів необхідно зазначити, що існує досить значна їх кількість.

Будь-які стандарти прав людини можна класифікувати за такими критеріями:

а) за суб'єктом їх встановлення:

1) міжнародні (всесвітні, регіональні, двосторонні) та 2) національні;

б) за юридичною значимістю:

1) формально необов'язкові або декларативні;

2) рекомендаційні (так зване «м'яке» право /soft law/);

3) формально обов'язкові;

а) за ступенем визначеності змісту:

1) абсолютно визначені (у якісному та кількісному вираженні);

2) відносно визначені (зокрема, якщо застосовуються оціночні поняття).

О.В. Саленко пропонує класифікувати міжнародні стандарти за такими критеріями:

1) зміст і спосіб закріплення: цілі, принципи, норми;

2) сфера дії: універсальні, регіональні, партикулярні;

- 3) юридична сила: імперативні, диспозитивні;
- 4) функції в механізмі міжнародно-правового регулювання: матеріальні та процесуальні;
- 5) спосіб творення та форма втілення: звичаєві, договірні та такі, що містяться в рішеннях міжнародних організацій.

Звичайно, що наведений перелік міжнародних стандартів прав людини не є вичерпним. Різноманітні класифікації стандартів прав людини покликані відображати ту чи іншу їхню специфіку, яку необхідно враховувати при конструюванні та використанні юридичних інструментів забезпечення (тобто сприяння реалізації, охороні й захисту) прав та свобод людини, визначенні механізмів впровадження міжнародних стандартів у національне право.

У 1992 році під егідою ООН вперше вийшов збірник стандартів та норм у галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя. У даному збірнику спеціалісти Центру соціального розвитку та гуманітарних питань запропонували класифікацію міжнародних стандартів діяльності правоохоронних органів, в якій стандарти були поділені на дві великі групи:

- 1) документи, присвячені правам людини;
- 2) документи, присвячені попередженню злочинності та кримінального правосуддя.

На теперішній час, в аналогічному збірнику, з урахуванням новоприйнятих міжнародних документів у системі ООН, розроблено більш розгорнуту систематизацію міжнародних стандартів. Ця класифікація включає такі групи документів: стандарти, що стосуються осіб, які перебувають під вартою, заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, правосуддя щодо неповнолітніх та реституційного правосуддя; стандарти щодо запобігання злочинності, насильства жінок та підтримки жертв; стандарти, що стосуються належного управління, незалежності судових органів, а також чесності та невідкупності співробітників органів кримінального правосуддя та доступ до правової допомоги; стандарти щодо правових, інституційних та практичних механізмів міжнародного співробітництва.

Н.М. Бакаянова пропонує міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів за суб'єктним та територіальним критеріями можна класифікувати на:

- а) загальні стандарти, що носять обов'язковий або рекомендаційний характер для всіх правоохоронних органів;
- б) універсальні або регіональні.

Вказана позиція науковця до класифікації міжнародних стандартів правоохоронної діяльності потребує уточнення. По-перше, уживані вченим по відношенню до виокремлених нею видів міжнародних стандартів терміни «загальні» та «універсальні», вважаються синонімами. А по-друге, оскільки лише окремі із системи правоохоронних органів мають у своєму складі озброєні формування, чия повсякденна діяльність пов'язана із застосуванням спеціальних засобів і вогнепальної зброї, вважаємо логічно хибною тезу про можливість існування універсальних міжнародних стандартів діяльності

правоохоронних органів. Адже такі стандарти або ж не враховуватимуть специфіку мілітаризованих правоохоронних органів, або ж, навпаки – не матимуть сенсу для немілітаризованих органів публічної влади правоохоронного спрямування їх діяльності.

Висновки:

Отже, міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів виступають системою міжнародних документів, що дозволяє органам юстиції більш ефективно виконувати завдання щодо охорони і захисту прав у інтересах особи, держави і суспільства, результативно впливати на реалізацію таких прав з метою їх упорядкування й захисту від протиправних посягань з боку третіх осіб та держави.

В такому випадку, можна зазначити наступну видову диференціацію міжнародних стандартів діяльності органів:

- 1) за суб'єктом та сферою міжнародної правової регламентації:
 - а) стандарти у галузі прав і свобод людини та забезпечення законності і правопорядку;
 - б) професійні стандарти посадових і службових осіб правоохоронних органів, насамперед, стандартів професійної підготовки;
- 2) за предметом правового регулювання та суб'єктом правоохоронного органу:
 - а) функціональні (стандарти у сфері реалізації правоохоронними органами своїх функцій);
 - б) організаційні (стандарти організації діяльності правоохоронних органів та їх правового статусу);
- 3) залежно від рівня правового регулювання:
 - а) стандарти, закріплені у документах під егідою ООН та її структур;
 - б) стандарти, закріплені у документах РЄ, ОБСЄ, ЄС та їх структур;
 - в) документи, розроблені та ухвалені міжнародними професійними структурами правоохоронних органів (Інтерпол, Європол, Євроюст, Європрокуратура тощо);
- 4) за обов'язковістю їх виконання:
 - а) стандарти, які підлягають обов'язковому виконанню;
 - б) стандарти, які носять рекомендаційний, необов'язковий характер.

Перелічена вище класифікація міжнародних стандартів діяльності виступає сукупністю пов'язаних між собою як універсальних, так і регіональних, зокрема європейських правових стандартів, що обумовлюють стандартизовану правоохоронну діяльність.

ПИТАННЯ №2:

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Виконання обов'язків, передбачених міжнародними угодами, є важливою складовою формування позитивного іміджу України на міжнародній арені й побудови правової та демократичної держави. У світлі триваючої реформи судових та правоохоронних органів

актуальним є вивчення міжнародно-правових стандартів функціонування органів кримінальної юстиції. Починаючи із середини ХХ ст. засади організації та функціонування органів кримінальної юстиції неодмінно знаходили своє відбиття в міжнародно-правових актах про права людини. Особливістю цих норм є те, що вони здебільшого акцентують увагу на проблемах справедливого судового розгляду, стандартах належного судочинства та процесуальних гарантіях недопущення незаконного позбавлення особи свободи.

Якщо стандарти організації судових органів набули широкого висвітлення у науковій юридичній літературі, то проблематика функціонування органів кримінальної юстиції є недостатньо дослідженою. Історично першим міжнародним актом, який закріплює це право, є Загальна декларація прав людини 1948 р., яка встановлює: «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» (ст. 8). Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання (ст. 9). За ст. 10 цього документа кожна людина для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. У подальшому ця конструкція була розвинена у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р., згідно з якою кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону.

Для забезпечення реалізації права на судовий захист Пакт передбачає низку гарантій:

- а) рівність усіх перед судами і трибуналами (п. 1 ст. 14);
- б) обов'язок кожної держави-учасниці забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо порушення було допущено особами, які діяли в офіційному статусі (п. 3а ст. 2);
- в) обов'язок кожної особи-учасниці забезпечити застосування компетентними органами влади відповідних засобів правового захисту (п. 3с ст. 2).

Низку положень щодо права на справедливий судовий розгляд містять Конвенція про права дитини 1989 р. (статті 12, 37, 40); Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), прийняті Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/332; Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (статті 5, 6); Конвенція про статус біженців (ст. 16). Ці міжнародні правові акти визначають спеціальне право на судовий захист щодо суб'єкта, який звертається за ним (дитина, неповнолітній, особа, стосовно якої вчинено акт расової дискримінації, біженець).

Суд у цих документах постає незалежним, неупередженим, створеним на підставі закону, професійним. Важливе значення для визначення принципів організації і функціонування органів кримінальної юстиції, зокрема судових органів влади, відіграють резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Це акти так званого «м'якого права» ООН універсального характеру, які не мають імперативного впливу, однак є важливими для створення загальних передумов демократичного розвитку державності, адже вони акумулюють найкращий світовий досвід.

Їх положення набувають нормативного характеру для органів кримінальної юстиції конкретної країни з моменту інкорпорації їх до національного законодавства. В Основних принципах незалежності судових органів, схвалених Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р., визначені основні засади функціонування судової гілки влади.

До них у цьому документі віднесені: неприпустимість неправомірного та несанкціонованого втручання в процес правосуддя з боку інших органів та осіб; виключно судовий перегляд рішень будь-якого суду; гарантована державою незалежність судових органів, у тому числі шляхом закріплення цього принципу в конституції або законах країни; обов'язок державних та інших установ поважати і дотримуватися незалежності судових органів та інші принципи.

Важливе значення в установленні стандартів діяльності органів кримінальної юстиції має Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, схвалений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. Статті 1, 2 і 8 містять загальні правила поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, згідно з якими ці особи при виконанні своїх обов'язків мають поважати та захищати людську гідність, права людини, поважати закон і Кодекс, а також, використовуючи свої можливості, запобігати та припиняти порушення закону. В інших статтях визначені конкретні обов'язки цих осіб та заборонні норми щодо їх поведінки. Зокрема, Кодекс забороняє застосування тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність, видів поводження та покарання (ст. 5). Установлено, що сила може бути застосована цими особами лише в разі крайньої необхідності і настільки, наскільки це необхідно для виконання їхніх службових обов'язків (ст. 3).

При характеристиці універсальних стандартів організації та функціонування органів юстиції варто відзначити Керівні принципи стосовно ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, 1990 р., прийняті VIII Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 р.

Варто відзначити, що більшість із положень процитованих вище актів Генеральної Асамблеї ООН втілені в чинному українському законодавстві, однак пріоритетним завданням є практичне застосування цих норм. Не менш важливими з огляду на предмет нашого дослідження є регіональні міжнародно-правові акти. Двадцять шостого вересня 1995 р. Парламентська асамблея РЄ

ухвалила позитивний висновок щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок Парламентської асамблеї (ПА) РЄ № 190 (1995)) . У цьому документі було надано низку рекомендацій Україні щодо приєднання до загальноєвропейських документів та удосконалення вітчизняного законодавства (зокрема, Україні було рекомендовано вдосконалити законодавство про судоустрій та прокуратуру, розробити нові конституцію та процесуальне законодавство, скасувати смертну кару як вид кримінального покарання, здійснити гуманізацію системи кримінальної юстиції тощо). Тридцять першого жовтня 1995 р. Парламентом було ухвалено Закон України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи», що поклало на нашу державу низку міжнародно-правових зобов'язань.

Відповідно до ст. 3 указанного Статуту кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також повинен відверто та ефективно співпрацювати в досягненні мети Ради. Це зумовлює важливість актів Ради Європи для організації та функціонування вітчизняних органів кримінальної юстиції. Комітетом міністрів РЄ було прийнято пакет резолюцій і рекомендацій з питань забезпечення незалежного та ефективного правосуддя. Це резолюції «Про юридичну допомогу та консультації», «Про юридичну допомогу в цивільних, торгових та адміністративних справах»; рекомендації «Про ефективний доступ до закону та правосуддя для малозабезпечених осіб», «Про заходи щодо недопущення та скорочення надмірного робочого навантаження на суддів», «Про шляхи забезпечення доступу до правосуддя», «Про принципи цивільного судочинства, спрямовані на вдосконалення судової системи», «Про введення в дію та удосконалення функціонування систем і процедур оскарження з цивільних і торговельних справ», «Про відбір, обробку, надання й архівацію судових рішень в правових інформаційно-пошукових системах», «Про становище потерпілого у кримінальному праві і кримінальному процесі», «Про спрощення кримінального судочинства», «Про спрощення управління системою кримінального правосуддя», «Щодо суддів: незалежність, дієвість й обов'язки» , «Про альтернативи судовому розгляду спорів між органами виконавчої влади і приватними особами». Наведені міжнародні правові акти мають рекомендаційний характер, проте з урахуванням авторитету Ради Європи принципи, які в них закладені, стали загальноприйнятими в Європі цінностями, що мають бути критеріями оцінки організації органів кримінальної юстиції та суду в країнах – членах РЄ, напрямами, за якими повинні реформуватися відповідні інститути.

Ці акти дозволяють вирізнити такі критерії належного судочинства:

1) обов'язок держави забезпечити надання адвокатом високопрофесійної правової допомоги особам, які через скрутний матеріальний стан не в змозі її самостійно оплатити;

- 2) інформування громадськості про місце знаходження й компетенцію судів, а також про порядок звернення до суду для захисту своїх інтересів у судовому порядку;
- 3) застосування в розумних межах спрощених судових процедур;
- 4) вжиття заходів щодо максимального скорочення строків винесення судових рішень (у тому числі на досудових стадіях кримінального процесу) й активна роль суду в цьому;
- 5) скорочення або анулювання судових витрат, якщо вони стають перешкодою для доступу до правосуддя;
- 6) вжиття заходів, спрямованих на усунення зловживань правом особи на звернення до суду;
- 7) забезпечення судових органів найсучаснішими технічними засобами;
- 8) забезпечення доступу потерпілого до правосуддя;
- 9) використання несудових (альтернативних) засобів розв'язання правових конфліктів із поступовим зменшенням завдань, не пов'язаних із вирішенням спору про право, які покладаються на суд;
- 10) установа обмежень оскарження судових рішень, у тому числі усунення зловживань правом на оскарження;
- 11) створення сучасних автоматизованих систем зберігання судових рішень із забезпеченням належного доступу до них;
- 12) вжиття заходів, спрямованих на підвищення ефективності управління робочим навантаженням, фінансами, інфраструктурою, людськими ресурсами й засобами зв'язку в судовій системі;
- 13) гарантії незалежності суддів при відправленні правосуддя.

Висновки:

Підсумовуючи викладене, міжнародні стандарти організації та функціонування органів кримінальної юстиції можна визначити як сукупність міжнародно-правових актів, які містять положення щодо цих питань.

Джерела закріплення міжнародних стандартів можна класифікувати за двома критеріями:

- 1) за ступенем обов'язковості – імперативні (норми міжнародних договорів, рішення Європейського суду з прав людини) та диспозитивні, тобто рекомендаційні (акти органів міжнародних організацій – резолюції Генеральної Асамблеї ООН, рекомендації Комітету міністрів Ради Європи);
- 2) за ступенем поширеності: універсальні, такі, що прийняті на рівні всього міжнародного співтовариства, та регіональні, розробка яких має місце в рамках певної географічно близької сукупності країн.

ВИСНОВОК З ТЕМИ:

Отже, міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів виступають системою міжнародних документів, що дозволяє органам юстиції більш ефективно виконувати завдання щодо охорони і захисту прав у інтересах особи, держави і суспільства, результативно впливати на реалізацію таких прав з метою їх упорядкування й захисту від протиправних посягань з боку третіх осіб та держави.

В такому випадку, можна зазначити наступну видову диференціацію міжнародних стандартів діяльності органів:

- 1) за суб'єктом та сферою міжнародної правової регламентації:
 - а) стандарти у галузі прав і свобод людини та забезпечення законності і правопорядку;
 - б) професійні стандарти посадових і службових осіб правоохоронних органів, насамперед, стандартів професійної підготовки;
- 2) за предметом правового регулювання та суб'єктом правоохоронного органу:
 - а) функціональні (стандарти у сфері реалізації правоохоронними органами своїх функцій);
 - б) організаційні (стандарти організації діяльності правоохоронних органів та їх правового статусу);
- 3) залежно від рівня правового регулювання:
 - а) стандарти, закріплені у документах під егідою ООН та її структур;
 - б) стандарти, закріплені у документах РЄ, ОБСЄ, ЄС та їх структур;
 - в) документи, розроблені та ухвалені міжнародними професійними структурами правоохоронних органів (Інтерпол, Європол, Євроюст, Європрокуратура тощо);
- 4) за обов'язковістю їх виконання:
 - а) стандарти, які підлягають обов'язковому виконанню;
 - б) стандарти, які носять рекомендаційний, необов'язковий характер.

Перелічена вище класифікація міжнародних стандартів діяльності виступає сукупністю пов'язаних між собою як універсальних, так і регіональних, зокрема європейських правових стандартів, що обумовлюють стандартизовану правоохоронну діяльність.

Міжнародні стандарти організації та функціонування органів кримінальної юстиції можна визначити як сукупність міжнародно-правових актів, які містять положення щодо цих питань.

Джерела закріплення міжнародних стандартів можна класифікувати за двома критеріями:

- 1) за ступенем обов'язковості – імперативні (норми міжнародних договорів, рішення Європейського суду з прав людини) та диспозитивні, тобто рекомендаційні (акти органів міжнародних організацій – резолюції Генеральної Асамблеї ООН, рекомендації Комітету міністрів Ради Європи);
- 2) за ступенем поширеності: універсальні, такі, що прийняті на рівні всього міжнародного співтовариства, та регіональні, розробка яких має місце в рамках певної географічно близької сукупності країн.

**ТЕМА № 4. КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ
(2 ГОДИНИ)
ПЛАН ЛЕКЦІЇ:**

1. Поняття та виникнення злочинності як соціального явища.
2. Поняття і система запобігання злочинності, класифікація запобіжних заходів.
3. Суб'єкти запобігання злочинності та основні напрями їх діяльності.
4. Кримінальна юстиція в механізмі протидії злочинності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Міністерство внутрішніх справ Національна Академія внутрішніх справ. Кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права. Причини та умови злочинності. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kkvp/lectures/kriminolog/5.docx>
2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Кримінологія. Загальні проблеми попередження злочинності. Тематична виставка Універсального підсобного фонду Відділу комплексного бібліотечного обслуговування. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2272>
3. Про судову практику розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009.Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/VS090583.html (дата звернення: 20.09.2020).

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ Вільно й грамотно оперувати поняттями та надавати характеристику щодо: поняття злочинності та її основних ознак, видів злочинності, показників злочинності.
- ✓ Визначити механізм протидії злочинності в кримінальній юс дикції.
- ✓ Ознайомитися з суб'єктами протидії злочинності.

ВСТУП

Права людини та їх реальне дотримання мають виступати найважливішими індикаторами належної роботи усієї інституціональної системи, головним призначенням якої є утвердження справедливості в суспільстві та державі. Для цього в державі утворюються спеціальні інституції – органи кримінальної юстиції, які становлять досить різномірну за напрямками діяльності систему, однак окремі функції яких забезпечують установлення істини у кримінальних провадженнях, виконання покарань щодо осіб, визнаних винними у вчиненні правопорушень, за умови забезпечення та гарантування прав цих осіб. Завдяки існуванню спеціальної системи правоохоронних органів передбачено розв'язання значно більшої кількості питань крім утвердження та забезпечення справедливості у державі. Натомість система органів кримінальної юстиції – це частина правоохоронної системи держави і на неї поширюються всі ознаки, притаманні зазначеній системі.

ПИТАННЯ №1:

Злочинність — відносно масове, історично мінливе, соціальне і кримінально-правове явище, що являє собою цілісну сукупність всіх правопорушень, вчинених на певній території за відповідний період часу. Коріння злочинності завжди криється в негативних суспільних явищах, соціальних, політичних, економічних і духовних проблемах, притаманних конкретному суспільству.

Виникнення злочинності було пов'язане з розпадом первісного суспільства та створенням держави. Це явище зумовлювалося розпадом суспільства на класи, появою приватної власності та виникненням пов'язаних із цим соціально-економічних суперечностей. Уперше в історії людства клас рабовласників не тільки встановив бажані та вигідні для себе порядки, але й енергійно їх захищав, застосовуючи суворі заходи покарання до порушників законів. Розвиток класового суспільства об'єктивно порушив питання про державно-правову охорону від посягань привласненої колишньою родоплеменною владою общинної власності й охорони особи та привілеїв панівних прошарків. Відоме нам раніше кримінальне законодавство рабовласницьких держав (закони Хаммурапі та Ману), а згодом і феодальних держав, характеризується у зв'язку з цим суворістю каральних заходів, нерівністю осіб, які потрапляли в його сферу, залежно від їхнього соціального статусу. Така ситуація зберігається у будь-якому суспільстві. Змінюючи одне одного, "володарі ситуації" - рабовласники, феодалі, буржуазія, сучасні партії - незмінно були і є заклопотані тим, аби будь-які зазіхання на їхні інтереси вважалися протиправними, а особи, що їх скоїли, підлягали покаранню.

Злочинність існує у кожному суспільстві, яке має правові норми, що дозволяє визначити злочинність як аномалію іншим, поряд з правом як нормою, аспектом функціонування єдиної соціальної системи. Детермінованість соціальними факторами перетворює злочинність у соціальне явище, трансформації якого обумовлені процесами, що відбуваються в соціумі. Відповідно, феномен злочинності не може розглядатися поза загальним контекстом вивчення соціальних трансформацій у сучасному світі, оскільки тенденції існування і зміни сучасної злочинності мають глобальну природу.

Причини злочинності на соціологічному рівні необхідно насамперед шукати в економічних відносинах, у їхніх протиріччях, незбалансованості господарського механізму, вадах, недоліках економічної політики, а також у системі розподільних відносин; у всій палітрі відносин людини як соціальної істоти, із зовнішнім середовищем, у тому, що є змістом соціального буття людини у всіх його складностях і протиріччях.

Сучасний розвиток злочинності визначається трьома ключовими тенденціями, що формують природу злочинності як соціального феномена в сучасному суспільстві: криміналізацією свідомості внаслідок деформацій правової культури; розривом традиційних соціальних зв'язків між людьми в контексті масової міграції та соціальної поляризації суспільства; деструктивним сприйняттям реальності внаслідок руйнування традиційної для теперішнього суспільства системи цінностей. Етичний плюралізм ускладнює моральну оцінку злочинних діянь і створює підґрунтя для виправдання кримінальної поведінки,

що в комплексі з проблемами соціального та соціокультурного характеру (міграція, криза ідентичності тощо) стає безпосередньою причиною криміналізації суспільства.

Висновки:

Злочинність існує у кожному суспільстві, яке має правові норми, що дозволяє визначити злочинність як аномалію іншим, поряд з правом як нормою, аспектом функціонування єдиної соціальної системи. Детермінованість соціальними факторами перетворює злочинність у соціальне явище, трансформації якого обумовлені процесами, що відбуваються в соціумі. Відповідно, феномен злочинності не може розглядатися поза загальним контекстом вивчення соціальних трансформацій у сучасному світі, оскільки тенденції існування і зміни сучасної злочинності мають глобальну природу. Вивчення соціальних детермінант злочинності в сучасному світі передбачає звернення до виявлення основних тенденцій формування злочинності та її трансформації в контексті соціальної динаміки.

ПИТАННЯ №2:

Запобігання злочинності - це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки.

Як інтегративна система організованої протидії злочинності, запобігання злочинності включає в себе різноманітні запобіжні заходи різних галузей знань. Для належного впорядкування запобіжних заходів, чіткого визначення рівня і напрямів запобіжної діяльності суб'єктів, їх компетенції, природи самих заходів тощо виникає необхідність їх класифікації. Класифікація - це розподіл явищ, понять, заходів за класами залежно від загальних ознак або класифікатора. Існують різні класифікації запобіжних заходів з урахуванням тих цілей, які перед ними ставляться. Заходи можна класифікувати за: рівнем, масштабом, змістом, суб'єктами, об'єктами та ін. За рівнем розрізняються загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності; за масштабом - заходи, які здійснюються у територіальному розрізі, на окремому об'єкті, щодо групи осіб; за змістом - заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру; за суб'єктами - заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, окремими громадянами; за об'єктами - відповідно до видів кримінальних правопорушень, на протидію яким вони спрямовані.

1. Загальносоціальне запобігання злочинності - це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності. Тому вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей в усіх сферах соціального життя належить розумній господарсько-організаційній та

культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, фірм, громадських організацій. Запобіжний потенціал цієї діяльності полягає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які сприяють відтворенню або збільшенню рівня злочинів, стимулює законослухняну поведінку людини. Загальносоціальне запобігання - це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього попередження злочинності. Вона спрямована перш за все на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави. Загальносоціальне запобігання злочинності полягає в тому, що його здійснення зменшує соціальні суперечності, криміногенне протистояння різних верств населення, рівень безробіття, підвищує стандарт життя людей, створює необхідні умови для легалізованого одержання достатніх прибутків громадянами, сприяє побудові міцного фундаменту щодо нормального функціонування всіх соціальних сфер, виховання та контролю над дітьми і молоддю, оздоровлення морального клімату в суспільстві, впровадження високих моральних цінностей у нього, додержання демократичних засад та ін. Прогресивні соціальні програми спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини, зміцнення громадського порядку, дисципліни, на вирішення проблем поєднання громадських, виробничих, сімейно-побутових інтересів жінок і сім'ї, соціальної адаптації маргінальних верств населення тощо.

Отже, загальносоціальне запобігання злочинності - найважливіший аспект соціальної політики. За словами німецького криміналіста Ф. фон Листа, «найкраща кримінальна політика - це найкраща соціальна політика». Це соціальна реакція держави і суспільства на злочинність. Загальносоціальне запобігання створює соціально-економічні та культурні підвалини для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного і індивідуального запобігання правопорушенням.

2. Спеціально-кримінологічне запобігання - це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічне запобігання правопорушень складається із трьох напрямів діяльності: кримінологічної профілактики; відвернення правопорушень; припинення їх.

Кримінологічна профілактика - це сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види. Залежно від того, на які явища і процеси спрямовані профілактичні заходи, можна виділити види профілактики, зокрема, профілактику випередження, обмеження, усунення та захисту.

Профілактика випередження (наприклад, кримінологічна експертиза нормативно-правових актів), профілактика обмеження (наприклад, наркоманії, алкоголізму, бездоглядності дітей), профілактика усунення (наприклад, випуску чи реалізації недоброякісної продукції), профілактика захисту призвана

анулювати незахищеність чи недостатню захищеність і безпеку особи і матеріальних об'єктів; вона створює зовнішні ускладнення щодо посягань на охоронювані суспільством цінності.

Відвернення правопорушень - специфічний напрям спеціально-кримінологічного запобігання, що складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виношують злочинні наміри, замислюють вчинення кримінальних правопорушень і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, добровільної відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності. Відвернення правопорушень має місце тоді, коли злочинна поведінка проходить етап від моменту формування злочинного мотиву до початку виконання правопорушення.

Заходи протидії злочинної мотивації доцільно розділити на дві групи: заходи переорієнтації антисуспільної настановки і активні контрзаходи.

Заходи переорієнтації антисуспільної настановки включають:

- а) спеціальні економічні і соціально-психологічні програми, які розраховані на те, щоб людина у суспільстві отримувала більш-менш повне задоволення своїх потреб і відмовлялась від злочинних намірів;
- б) заходи, спрямовані на формування у громадян антикримінальної культури;
- в) кримінологічна поінформованість населення для його більш тісного співробітництва з правоохоронними органами;
- г) організаційно-правові заходи, які підвищують у людей почуття відповідальності і виробляють у них уявлення про допустимі засоби досягнення своїх потреб.

Активні контрзаходи - це заходи переконання, різних форм примусу, застереження і допомога особам, звільненим з місць позбавлення волі.

Припинення злочинних проявів визначається як сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого правопорушення шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів. Особливість запобіжної роботи на стадіях готування і замаху на кримінальне правопорушення залежить від обсягу виконаної злочинної діяльності, особи винного, характеру правопорушення тощо. У зв'язку з цим розрізняють заходи опанування, обережності та активного втручання. Заходи опанування здійснюються з метою досягнення добровільної відмови особи від продовження злочинної діяльності. Заходи обережності застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої злочинної діяльності (посилення патрулювання певними органами, зміна режиму роботи, розроблення системи термінового зв'язку населення з міліцією в містах і селищах міського типу, на автомагістралях, створення спецпідрозділу з боротьби з нелегальною міграцією тощо). Заходи активного втручання припускають негайну реакцію правоохоронних органів у випадках, коли прогання потягне за собою безпосереднє посягання (наприклад, затримання злочинця під час готування до правопорушення або замах на правопорушення, створення умов для перетворення розпочатої злочинної діяльності на невдале готування або замах тощо).

3. Індивідуальне запобігання правопорушенням - різновид запобігання злочинності щодо конкретної особи. Тобто індивідуальне запобігання становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії, котра передусь виникненню злочинного наміру. Усунення безпеки потенційного правопорушення - головне завдання індивідуального запобігання. Отже, об'єктом індивідуального запобігання правопорушенню є: поведінка та спосіб життя осіб з високою імовірністю вчинення правопорушення; соціальні елементи їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість; соціально значущі при формуванні і реалізації останньої деякі психофізичні особливості індивідів; несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення правопорушення.

Для визначення кола осіб, які потребують індивідуального запобігання, необхідно мати фактичні, правові та кримінологічні підстави. Фактичні підстави такого запобігання - реальна поведінка особи, в якій закладене потенційне правопорушення. Антисуспільна поведінка є реальним проявом особи, її головною спрямованістю і домінуючим внутрішнім змістом. Правові підстави - це врегульованість індивідуального запобігання нормами права. Чинне законодавство містить низку правових підстав індивідуального запобігання, але більшість з них має відомчий характер, що, зрозуміло, недостатньо. Під кримінологічними підставами необхідно розуміти наявність певного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, що дозволяє виділити з маси відповідної категорії осіб саме тих, від кого з високим ступенем імовірності слід очікувати вчинення правопорушення.

Напрямами індивідуального запобігання правопорушенням є переконання, надання допомоги, примус.

Заходи переконання - процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від криміногенної поведінки, злочинних намірів, анти-суспільних настановок. На практиці позитивно зарекомендували себе такі заходи, як: індивідуальні і колективні бесіди, обговорення поведінки особи, прослуховування курсу лекцій на правові теми, встановлення над нею індивідуального або колективного шефства, стимулювання участі в громадській діяльності та ін. Криміногенна поведінка особи нерідко свідчить про її життєве неблагополуччя, конфлікти, побутову невлаштованість та про інші труднощі. Особливо це стосується осіб з кримінальним минулим.

Заходи соціальної допомоги - працевлаштування, поліпшення побутових умов, зміна способу життя шляхом підвищення соціального статусу, освіти, отримання престижної спеціальності, лікування, встановлення корисних контактів, вибору життєвих перспектив тощо.

Примус спричиняє для особи несприятливі наслідки фізичного, матеріального та технічного характеру. На практиці широко застосовуються такі заходи примусу на криміногенну поведінку, як профілактичний контроль за місцем проживання або навчання особи з боку правоохоронних органів чи громадськості, адміністративний арешт і адміністративне затримання, штраф,

адміністративний нагляд, улаштування до приймальників-розподільників для дорослих і неповнолітніх, припинення бродяжництва і жебрацтва та ін.

4. Самостійним напрямом запобігання є *віктимологічна профілактика*. Очевидною є необхідність проведення специфічних заходів, спрямованих на зниження віктимності населення. Напрямом запобігання злочинності, який скорочує віктимність, припиняє віктимізацію на індивідуальному та масовому рівнях, є метод девіктимізації. Цим методом можуть охоплюватися такі специфічні комплекси віктимологічної профілактики: а) виховно-профілактичні заходи, мета яких — впровадження в масову свідомість людей ідеї фізичної недоторканності особи (робота серед молоді та учнів шкіл, програми стримування злочинності тощо); б) захисний напрямок, у межах якого розробляються і впроваджуються індивідуальну і масову свідомість людей заходи і засоби захисту і самозахисту, завчасного прийняття заходів, актуалізації поняття самозбереження, самоконтролю, які передбачають обережність, пильність, збереження самовладання при злочинних посяганнях (консультативні освітні заходи щодо особистої безпеки і охорони власності; навчальні курси серед школярів, батьків, взагалі громадян; розповсюдження пам'яток, плакатів, буклетів, нарисів, статей, в яких викладаються поради ухилення від участі стати жертвою правопорушення; технічні засоби); в) організаційно-управлінські заходи, спрямовані на скорочення віктимності громадян (наприклад, належна освітленість міст і сіл, організація певного режиму роботи, захисне обладнання кабін водіїв таксі, устаткування засобів негайного зв'язку населення з міліцією, відповідна архітектура будинків та ін.); г) обмежувачий напрям заходів (виявлення латентних потерпілих і попередження їх ризикової, легковажної, безтурботної некритичної поведінки); г) нормативне врегулювання питань, пов'язаних з віктимізацією (законодавство про допомогу жертвам правопорушень та ін.); д) підвищення рівня правових знань та ін.

Висновки:

Попередження правопорушень є складною, багаторівневою системою державних органів та громадських організацій, які здійснюють антикриміногенний вплив на соціальні об'єкти з метою недопущення порушень кримінально-правових норм і усунення (нейтралізації) чинників, що їх детермінують. Її утворюють суб'єкти, об'єкти та заходи попереджувальної діяльності.

Таким чином, **системою профілактики правопорушень** є сукупність державних органів, громадських організацій та громадян, які цілеспрямовано здійснюють на різних рівнях і у різних масштабах управління й планування попереджувальної діяльності, виконання профілактичних заходів та мають у зв'язку з цим певні права й обов'язки і несуть відповідальність за досягнення поставленої мети.

ПИТАННЯ №3:

Суб'єктів профілактики можна також поділити на такі групи:

а) органи та організації, які керують, спрямовують, координують

попереджувальну діяльність (органи державної влади і управління);

б) органи та організації, які безпосередньо здійснюють профілактичні заходи (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціально створені громадські формування);

в) суб'єкти, у функції яких частково входить здійснення запобіжних заходів – заклади освіти, охорони здоров'я, адміністрації підприємств, установ, організацій тощо.

Класифікуючи суб'єкти профілактики, потрібно враховувати, що, по-перше, всі вони відрізняються один від одного, але функціонують у взаємозв'язку, тим паче, що існує їх своєрідна ієрархія; *по-друге*, кожний суб'єкт наділений своїми повноваженнями (є носієм певних прав і обов'язків). У кримінологічній літературі виділяють також загальні суб'єкти профілактики, для яких ця діяльність не є головною, і спеціальні суб'єкти, для яких попередження правопорушень є головною або однією з визначальних функцій. Остання група суб'єктів – найбільш активна ланка у боротьбі зі злочинністю, оскільки перебуває на її передньому краї, володіючи.

Центральне місце у системі спеціальних суб'єктів профілактики посідають органи внутрішніх справ. Їх діяльність щодо попередження правопорушень носить комплексний характер, що проявляється у таких аспектах:

1) органи внутрішніх справ, на відміну від інших суб'єктів профілактики, впливають на дуже широке коло об'єктів попереджувальної діяльності;

2) вони активно взаємодіють з усіма іншими суб'єктами, надаючи їм інформацію про криміногенну обстановку в регіоні, виявлені детермінанти правопорушень та осіб, що потребують індивідуального профілактичного впливу, а також методичну й практичну допомогу в проведенні різних запобіжних заходів;

3) органи внутрішніх справ не лише самі виявляють і ліквідують криміногенні фактори, але й у встановленому законом порядку пред'являють іншим суб'єктам вимоги щодо необхідності виконання покладених на них функцій у сфері зміцнення правопорядку;

4) органи внутрішніх справ здійснюють попереджувальну діяльність на всіх рівнях, використовуючи при цьому широкий арсенал методів та засобів як гласних, так і оперативних. До того ж у їх структуру входить низка служб і підрозділів, єдине або головне призначення яких полягає у реалізації профілактичних функцій.

Основні напрямки попереджувальної діяльності органів внутрішніх справ:

- участь у забезпеченні громадського порядку, охороні державної та приватної власності, конституційних прав і свобод громадян, перекриття каналів незаконного збагачення;

- попередження різних злочинних проявів, особливе місце серед яких займають організована і професійна злочинність, як найбільш небезпечні її

види;

- запобігання пияцтву, наркоманії, проституції, поширенню вірусу СНІДу, які не тільки згубно впливають на здоров'я і моральний стан людей, завдають значних матеріальних збитків суспільству, але й штовхають індивідів на скоєння кримінальних правопорушень;

- попередження правопорушень серед неповнолітніх, в першу чергу таких, як крадіжки, грабежі, розбої, зґвалтування, убивства, хуліганство, угони транспортних засобів. Неповнолітні злочинці дають максимальний, порівняно з іншими категоріями засуджених, процент рецидиву, формуючи тим самим тенденцію до його зростання на багато років уперед;

- боротьба з рецидивною злочинністю. МВС України неодноразово зазначало, що незважаючи на заходи, які вживаються, проблема подолання рецидивної злочинності залишається гострою. Рецидивістами вчиняється чимало тяжких кримінальних правопорушень. За останнє десятиріччя на 95 % збільшилася кількість правопорушень, вчинених особливо небезпечними рецидивістами;

- попередження у сфері економічних відносин. Криза виробництва, інфляція, недосконале податкове законодавство, безробіття є тими чинниками, які породжують тіньову економіку та мафіозні структури. Цей вид злочинності становить пряму загрозу національній безпеці;

- запобігання правопорушень у сфері сімейно-побутових стосунків та тим, що скоюються у парках, на вулицях й інших громадських місцях, особливо у вечірній і нічний час;

- попередження необережних (насамперед, транспортних) правопорушень та проти докiлля, які завдають суспільству значних збитків

Висновки:

Серед суб'єктів запобігання злочинності важливе місце посідають органи місцевого самоврядування, які за своїми повноваженнями здійснюють організаційно-управлінські функції щодо запобігання злочинності, організують і координують роботу відповідних суб'єктів системи запобігання злочинності, здійснюють їх ресурсне забезпечення, контролюють виконання постанов і рішень вищих органів влади і своїх власних питань запобігання правопорушень на підвідомчій території.

Основні форми цієї роботи такі:

- а) видання у межах своєї компетенції нормативних актів з питань запобігання злочинним проявам, організація їх виконання та контролю;

- б) безпосереднє здійснення запобіжної роботи через відділи виконкому, підвідомчі установи, підприємства, організації, постійні комісії тощо. Особливу роль в організації роботи щодо запобігання правопорушенням відіграють постійні комісії, такі як: адміністративні, у справах молоді, спостережні та ін.;

- в) розроблення комплексних планів запобігання. Комплексне планування запобігання злочинності— завдання органів місцевого самоврядування, оскільки вони забезпечують ув'язку запобіжних заходів з планами економічного і соціального розвитку території.

До числа суб'єктів, для яких запобігання злочинності є однією з головних функцій у межах правоохоронної діяльності, належать правоохоронні органи, їх підрозділи і служби. Серед них — органи прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державна контрольно-ревізійна служба, рибоохорони, державна лісова охорона, інші органи, які здійснюють правозастосовні і правоохоронні функції.

ПИТАННЯ №4:

Основною державно-правовою інституцією протидії злочинності є кримінальна юстиція — система державних органів, створених з метою правового реагування на вчинення злочинних діянь та спеціально-кримінологічного запобігання її проявам у межах здійснення кримінального судочинства.

Ядром кримінальної юстиції вважають Міністерство внутрішніх справ України. На думку П. Шумського, щоб правильно визначити термін «кримінальна юстиція України», потрібно керуватися змістом ст. 116 Конституції України, де використано поняття забезпечення оборони країни, національної безпеки, прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку, митної справи, боротьби зі злочинністю, які не ототожнюються. Кожне із цих понять передбачає окремі напрями правоохоронної діяльності, які повинні виконуватись різними державними і правоохоронними органами, наділеними відповідними функціями та компетенцією. Зазначені вище, а також органи охорони державного кордону, органи виконання покарань, органи державної податкової служби, державної аудиторської служби, органи рибоохорони, органи державної лісової охорони та інші державні правоохоронні органи України забезпечують охорону права тільки від чітко визначених для кожного з них правопорушень і діють лише в межах передбачених законом повноважень. Для органів кримінальної юстиції головним завданням є протидія злочинності. Саме вони наділені повноваженнями щодо розкриття та розслідування правопорушень, забезпечення правильного застосування закону, аби кожна особа, яка скоїла кримінальне правопорушення, була справедливо покарана і жоден невинуватий не був засуджений.

В Україні відбувається активний процес формування і розбудови демократичної соціально-правової держави, де однією з найбільш актуальних проблем є забезпечення активної наступальної протидії злочинності з метою уповільнення темпів її зростання на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства, впровадження сучасних засобів та методів запобігання і реагування на факти їх вчинення. Інституціоналізація сучасної злочинності обумовлює об'єктивну необхідність адекватної інституалізації практики протидії їй, результатом чого постає кримінальна юстиція як система державних органів (установ), створених з метою протидії злочинності шляхом спеціально-кримінологічного запобігання її проявам та правового реагування

на вчинення злочинних діянь у межах здійснення кримінального судочинства з широким застосуванням заходів примусового характеру на основі додержання і виконання кримінальних та кримінально-процесуальних норм. Зміст кримінальної юстиції складає певним чином організована за функціональним принципом діяльність уповноважених державних органів (суб'єктів), що регламентується кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством і спрямована на реалізацію публічної державної функції – протидії злочинності. Характерною ознакою системи кримінальної юстиції є те, що до її складу входять державні правоохоронні органи, організаційно не віднесені до однієї управлінської структури. Проте однорідність цілей, завдань та характеру їхньої діяльності об'єднує цю частину державного правоохоронного апарату в цілісну та самодостатню систему – кримінальну юстицію. До системи кримінальної юстиції входять органи, які відповідно до чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства наділені повноваженнями щодо спеціально-кримінологічного запобігання правопорушенням, а також їх розкриття та розслідування, нагляду за додержанням та виконанням законів у процесі їх здійснення, забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки з тим, щоб кожна особа, яка вчинила правопорушення, була справедливо покарана і жодна невинна особа не була засуджена. Відповідно, до таких органів належать органи: дізнання, досудового слідства, прокуратури та суди загальної юрисдикції з розгляду кримінальних справ. Кримінальна юстиція – відносно самостійна соціально-правова інституція реалізації кримінально-правової політики української держави, є складовою системи протидії злочинності в широкому сенсі розуміння поняття „протидія” як комплексу загально-соціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинним проявам та реагування на них. При цьому процес реалізації державної функції з протидії злочинності в широкому сенсі необхідно розглядати як систему економічних, правових, ідеологічних та репресивних заходів, спрямованих на недопущення суспільно небезпечної поведінки та застосування засобів кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Протидія злочинності органами кримінальної юстиції здійснюється з додержанням визначеної законом процесуальної форми на основі принципів їх процесуальної діяльності, якими є основні, вихідні положення, що визначають сутність діяльності органів кримінальної юстиції щодо здійснення кримінального судочинства з широким застосуванням примусових заходів процесуального характеру. Для органів дізнання, слідства, прокуратури та судів реалізація вимог принципів їхньої процесуальної діяльності, по-перше, є складовою їх обов'язків з дотримання вимог законів, а по-друге, умовою успішного виконання завдань кримінального судочинства. Кримінальна юстиція як найпотужніша ланка вітчизняної системи протидії злочинності потребує реформування, яке необхідно здійснювати, по-перше, на основі науково обґрунтованої концепції; по-друге, комплексно та системно; по-третє, зусиллями не лише органів кримінальної юстиції, оскільки їх підвідомчість не сприятиме об'єктивному баченню проблем, а відповідними

компетентними державними інституціями з широким залученням громадськості. Реформування кримінальної юстиції має розпочинатися із вдосконалення правового забезпечення її функціонування, а саме: відповідних положень Конституції України, кримінального, адміністративного-деліктного і кримінально-процесуального законодавства та супроводжуватися впровадженням державної програми формування антикримінальної культури громадян України, яка є основою кримінологічної безпеки в суспільстві як найважливішого елемента національної безпеки, без якої реформи кримінальної юстиції не досягнуть своєї мети. Модернізація протидії злочинності має супроводжуватися відповідною зміною моделі підготовки та підвищення кваліфікації прокурорських і суддівських кадрів. Зокрема, на законодавчому рівні варто запровадити двоступеневу підготовку прокурорських кадрів, за якої загальноправова освіта набувається в освітянському вищому навчальному закладі, а спеціальна професійна підготовка здійснюється в навчальному закладі зі спеціальним статусом, підпорядкованому Генеральній прокуратурі України. Слід також реалізувати схожу із зазначеною вище модель підготовки професійних суддів, передбачену Законом України „Про судоустрій і статус суддів”, та запровадити спеціальну державну програму стажування за кордоном з метою освоєння працівниками органів кримінальної юстиції України передового світового досвіду протидії злочинності. Для забезпечення модернізації протидії злочинності в Україні, зокрема реформування кримінальної юстиції, доцільно утворити спеціальну позавідомчу (зі статусом національної) постійно діючу (аж до закінчення реформи) як державний орган Комісію по реформуванню системи протидії злочинності в Україні. Ця комісія має бути наділена повноваженнями єдиного консультативно-експертного органу, на який буде покладено відповідальність за консультативно-експертне забезпечення в Україні політики у сфері протидії злочинності і кримінологічної безпеки як важливого компонента національної безпеки. З метою законодавчого закріплення деяких із числа зазначених положень пропонується:

- 1) Статтю проекту Закону України „Про прокуратуру” щодо вимог до кандидатів на прокурорські посади викласти у такій редакції: „Стаття ... Вимоги до осіб, які призначаються на посади прокурорів. Призначення на посади прокурорів здійснюється з числа громадян України, які постійно проживають в Україні, володіють державною мовою, мають повну вищу юридичну освіту, на конкурсних засадах пройшли професійну підготовку в Національній академії прокуратури України і стажування в органах прокуратури та за станом здоров'я, професійної підготовки, діловими і моральними якостями здатні виконувати покладені на них обов'язки. Порядок організації професійної підготовки і стажування осіб, які претендують на зайняття посади прокурора, визначається Генеральним прокурором України. Стосовно таких осіб за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка, порядок проведення якої визначається Кабінетом Міністрів України. Особа, яка претендує на заняття посади прокурора до призначання на відповідну посаду, подає в установленому законодавством порядку відомості про свої майно, доходи та зобов'язання

фінансового характеру. У разі відмови надати письмову згоду на проведення спеціальної перевірки, а також неподання або подання недостовірних відомостей про майно, доходи та зобов'язання фінансового характеру питання про призначення на посаду прокурора або слідчого не розглядається". 2) Главу проекту Закону України „Про прокуратуру” „Система та структура прокуратури” доповнити статтею такого змісту:

„Стаття ... Національна академія прокуратури України У системі прокуратури діє Національна академія прокуратури України, яка є державним вищим навчально-науковим закладом спеціалізованої професійної підготовки прокурорів, підвищення їхньої кваліфікації та здійснення науково-дослідної діяльності. Вона є юридичною особою, що діє на підставі законодавства України та Статуту”.

Висновки:

У системі протидії злочинності вирішальна роль належить кримінальній юстиції як специфічній державно-правовій інституції, наділеній спеціальними повноваженнями щодо здійснення кримінального судочинства. Щодо визначення терміна «кримінальна юстиція України», відзначимо, серед знаних учених-юристів немає одностайності. Переважна більшість учених ототожнюють його з правоохоронними органами. Також до кримінальної юстиції зараховують лише органи правосуддя.

Органи кримінальної юстиції, хоч і зазнали певних еволюційних змін, ще не повною мірою відповідають сучасним тенденціям державотворення в Україні. Адже досі існує потреба визначення шляхів адаптації цього інституту до міжнародно-правових стандартів, зокрема рекомендацій Ради Європи. З огляду на це в умовах зростаючої глобалізації дедалі більшого значення набуває глибоке знання не тільки власного законодавства, а й кримінального законодавства сусідніх країн та розвинутих країн Західної Європи.

ВИСНОВКИ:

Попередження правопорушень є складною, багаторівневою системою державних органів та громадських організацій, які здійснюють антикриміногенний вплив на соціальні об'єкти з метою недопущення порушень кримінально-правових норм і усунення (нейтралізації) чинників, що їх детермінують. Її утворюють суб'єкти, об'єкти та заходи попереджувальної діяльності.

Таким чином, **системою профілактики правопорушень** є сукупність державних органів, громадських організацій та громадян, які цілеспрямовано здійснюють на різних рівнях і у різних масштабах управління й планування попереджувальної діяльності, виконання профілактичних заходів та мають у зв'язку з цим певні права й обов'язки і несуть відповідальність за досягнення поставленої мети.

Серед суб'єктів запобігання злочинності важливе місце посідають органи місцевого самоврядування, які за своїми повноваженнями здійснюють організаційно-управлінські функції щодо запобігання злочинності, організують і координують роботу відповідних суб'єктів системи запобігання злочинності,

здійснюють їх ресурсне забезпечення, контролюють виконання постанов і рішень вищих органів влади і своїх власних питань запобігання правопорушень на підвідомчій території.

Основні форми цієї роботи такі:

а) видання умежах своєї компетенції нормативних актів з питань запобігання злочинним проявам, організація їх виконання та контролю;

б) безпосереднє здійснення запобіжної роботи через відділи виконкому, підвідомчі установи, підприємства, організації, постійні комісії тощо. Особливу роль в організації роботи щодо запобігання правопорушенням відіграють постійні комісії, такі як: адміністративні, у справах молоді, спостережні та ін.;

в) розроблення комплексних планів запобігання. Комплексне планування запобігання злочинності— завдання органів місцевого самоврядування, оскільки вони забезпечують ув'язку запобіжних заходів з планами економічного і соціального розвитку території.

До числа суб'єктів, для яких запобігання злочинності є однією з головних функцій у межах правоохоронної діяльності, належать правоохоронні органи, їх підрозділи і служби. Серед них— органи прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державна контрольно-ревізійна служба, рибоохорони, державна лісова охорона, інші органи, які здійснюють правозастосовні і правоохоронні функції.

У системі протидії злочинності вирішальна роль належить кримінальній юстиції як специфічній державно-правовій інституції, наділеній спеціальними повноваженнями щодо здійснення кримінального судочинства. Щодо визначення терміна «кримінальна юстиція України», відзначимо, серед знаних учених-юристів немає однастайності. Переважна більшість учених ототожнюють його з правоохоронними органами. Також до кримінальної юстиції зараховують лише органи правосуддя.

Органи кримінальної юстиції, хоч і зазнали певних еволюційних змін, ще не повною мірою відповідають сучасним тенденціям державотворення в Україні. Адже досі існує потреба визначення шляхів адаптації цього інституту до міжнародно-правових стандартів, зокрема рекомендацій Ради Європи. З огляду на це в умовах зростаючої глобалізації дедалі більшого значення набуває глибоке знання не тільки власного законодавства, а й кримінального законодавства сусідніх країн та розвинутих країн Західної Європи.

**ТЕМА № 6. РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
(2 ГОДИНИ)
ПЛАН ЛЕКЦІЇ:**

1. Механізм кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення.
2. Види форм реалізації кримінальної відповідальності
3. Стадії реалізації кримінальної відповідальності

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Основний Закон. Київ: Парламентське видавництво. Редакція від 01.01.2020. 145 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (Редакція від 05.10.2023).
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 1 січня 2021 р. № 2713-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 22.10.2021).
4. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 01.10.1996 р. № 392/96. Дата оновлення: 14.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/96-%D0%B2%D1%80> (Редакція від : 03.07.2020).
5. Про Положення про порядок здійснення помилування : Указ Президента України від 21 квітня 2015 року № 223/2015.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/223/2015> (Редакція від 26.08.2021)
6. Горох О.П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування : монографія. Харків : Право, 2019. 760с.
7. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: умови, порядок та перспективи розвитку цього тубінституту : монографія. Київ : Крок, 2019. 343 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ проаналізувати форми реалізації кримінальної відповідальності і виробити обґрунтовані пропозиції задля їх вдосконалення.
- ✓ дати визначення поняттю кримінальної відповідальності; дослідити форми реалізації кримінальної відповідальності.
- ✓ проаналізувати механізм кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення, встановити, які ж заходи кримінально-правового впливу застосовуються до особи у разі вчинення нею правопорушення.

ВСТУП

Кримінальна відповідальність має наскрізний характер, «пронизує» майже всі інститути як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу України, або тісно пов'язана з ними і тому є універсальною категорією кримінального права. Невипадково розділ II Загальної частини Кримінального кодексу України (КК України), що має установче і відправне значення для кримінального законодавства України, носить назву «Закон про кримінальну відповідальність», в його розділі IX містяться норми, що регулюють питання звільнення від кримінальної відповідальності. У розділах «Покарання та його види» (X), «Призначення покарання» (XI), «Звільнення від покарання та його відбування» (XII), «Судимість» (XIII) та інших фактично містяться норми, що передбачають різні форми, види й етапи реалізації кримінальної відповідальності. Норми Особливої частини КК України, закріплені у відповідних її статтях, встановлюють кримінальну відповідальність за конкретні види кримінальних правопорушень. Отже, ця категорія посідає

особливе і домінуюче місце у логічному ряді категорій та понять кримінального права.

ПИТАННЯ №1

У сучасному тлумачному словнику української мови механізм визначається як внутрішня будова, система чогось або сукупність станів, процесів, із яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище. Відповідно до цього, можна зазначити, що механізм кримінально-правового впливу складається із системи заходів, які застосовуються до особи у разі вчинення нею правопорушення. Зауважимо, що кримінальне право поширює свою дію не тільки на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, але й які вчинили суспільно небезпечні посягання, що не є правопорушенням (діяння неосудних осіб; осіб, які не досягнули віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність тощо), а також і на юридичних осіб. Окрім того, кримінальне право регулює поведінку правослухняних громадян, дає їм певні права (на необхідну оборону, на заподіяння шкоди в умовах уявної оборони, крайньої необхідності, виправданого ризику тощо).

Це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в результаті, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила правопорушення, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду. Своєю чергою, у КК України часто йдеться про кримінальну відповідальність (наприклад, ст. 2 називається «Підстава кримінальної відповідальності», розділ II – «Закон про кримінальну відповідальність», розділ IX – «Звільнення від кримінальної відповідальності»). Водночас у КК України не розкрито поняття кримінальної відповідальності. У науці кримінального права спостерігається чимало позицій щодо поняття кримінальної відповідальності. Однак, як зазначає В. К. Гришук, крізь розмаїття поглядів учених-криміналістів проглядається однаковість, подібність або переважність позицій у частині методологічних підходів до аналізу сутнісних ознак поняття феномена негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини. Першим є те, що кримінально-правова відповідальність людини розглядається як вид юридичної відповідальності. Друге – що розуміння поняття кримінально-правової відповідальності людини пов'язують з її кримінально-протиправною, суспільно небезпечною, свідомою, вольовою поведінкою; це закономірний наслідок учинення нею кримінального правопорушення. Третім – що оцінка цієї поведінки людини як правослухняної чи кримінально-протиправної здійснюється компетентними органами держави. Четвертим – що наслідком оцінки поведінки людини як кримінально-протиправної є застосування компетентними органами держави заходів впливу, передбачених чинним законодавством. П'ятим – що суттю застосованих заходів впливу до винної особи є певні негативні наслідки у виді позбавлень чи обмежень або позбавлень і обмежень особистого майнового чи іншого характеру. Шостим – що кримінально-правову відповідальність людини слід розглядати у зв'язку з кримінальними правовідносинами. Тобто, кримінальна відповідальність визначається як форма реалізації охоронних кримінально-

правових відносин, яка охоплює державний осуд кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, що за загальним правилом поєднується із здійсненням стосовно такої особи державного примусу у вигляді застосування заходів кримінально-правового впливу. Отже, кримінальна відповідальність особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, об'єктивно втілюється у тих чи інших кримінально-правових заходах впливу, що обираються судом. Ці заходи в їх різних виявах становлять форми реалізації кримінальної відповідальності. Формами реалізації кримінальної відповідальності є порядок втілення у регульовані суспільних відносин кримінально-правового впливу як реакції держави на вчинене правопорушення, що виявляється у державному засудженні конкретної особи, визнаної винною у вчиненні конкретного суспільно небезпечного діяння, а також у передбачених КК України обмеженнях особистого, майнового або іншого характеру, чітко визначених обвинувальним вирокіом суду.

Практично всі вчені визнають, що формами кримінальної відповідальності є:

- 1) кримінальна відповідальність, що не пов'язана з призначенням винному покарання;
- 2) кримінальна відповідальність, що пов'язана з відбуванням призначеного покарання;
- 3) кримінальна відповідальність, що пов'язана з призначенням покарання, але без його реального відбування.

ВИСНОВКИ:

Отже, механізм кримінально-правового реагування на вчинене правопорушення може виражатися і у формі притягнення винного до кримінальної відповідальності, і у формі звільнення його від такої відповідальності (наприклад, ст.ст. 45–47 КК України, ч. 1 ст. 97 КК України). В межах кожного різновиду кримінально-правового впливу функціонує система заходів, які, будучи способами існування та вияву змісту останнього, забезпечують гнучкість реагування на суспільно небезпечне посягання. Кримінальна відповідальність є заходом кримінально-правового впливу на фізичну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і процесуально передбачає наявність обвинувального вироку, який набрав чинності.

Водночас до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, необов'язково застосовується покарання. Можливе також звільнення від покарання чи подальшого його відбування, або ж застосування інших заходів кримінально-правового характеру разом чи окремо від покарання. До інших заходів кримінально-правового впливу, що можуть застосовуватися до фізичних осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, належать примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація, примусові заходи виховного характеру. Отож, нині є всі підстави стверджувати, що Кримінальний кодекс України є правовою основою для кримінально-правового реагування з боку держави на вчинення кримінального правопорушення. Реагування на вчинення кримінальних

правопорушень здійснюється шляхом застосування встановлених КК України кримінально-правових заходів. Ці заходи за своєю суттю та функціональним призначенням є різними, але всі вони пов'язані із учиненням правопорушення.

ПИТАННЯ №2:

Кримінальна відповідальність реалізується у формах, які мають певне законодавче підґрунтя. Застереження про законодавчу регламентацію форм реалізації кримінальної відповідальності є необхідним, оскільки теоретично може йтися і про інші, відмінні від виокремлених далі автором, форми реалізації кримінальної відповідальності¹. Залежно від того, чи поєднується здійснений в обвинувальному вироку суду державний осуд злочинця із застосуванням до нього заходів кримінально-правового впливу, а також від того, який саме із зазначених заходів фактично застосовано до злочинця, можна виокремити такі передбачені КК форми реалізації кримінальної відповідальності.

Перша форма (так би мовити, найбільш ліберальна) означає винесення обвинувального вироку суду, а отже, здійснення державного осуду злочинця, що однак не поєднується з призначенням злочинцю будь-якого заходу кримінального покарання. Інакше кажучи, це кримінальна відповідальність у її "чистому" вигляді, "не обтяжена" (за винятком четвертого випадку) заходами кримінально-правового впливу. Виокремлення розглядуваної форми реалізації кримінальної відповідальності ґрунтується на використанні у чинному КК термінологічного звороту "звільнення від покарання".

У Кримінальному кодексі передбачені, зокрема, випадки, коли суд звільняє від покарання:

- у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України);
- за примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України);
- передачею особи на поруки (ст. 47 КК України);
- зміною обстановки (ст. 48 КК України);
- закінченням строків давності (ст. 49 КК України)

Друга форма реалізації кримінальної відповідальності передбачає винесення обвинувального вироку суду, яким злочинцю призначається конкретна міра покарання і в якому водночас міститься рішення суду про (умовне або безумовне) звільнення особи від відбування призначеного їй покарання.

Маються на увазі, зокрема, такі ситуації:

- 1) зарахування попереднього ув'язнення у строк покарання у вигляді позбавлення волі (ч. 5 ст. 72 КК);
- 2) звільнення від відбування покарання з випробуванням, у тому числі неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (статті 75-79, 104 КК);
- 3) звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (статті 80, 106 КК);

4) непридатність до військової служби військовослужбовців, засуджених до службового обмеження, арешту або тримання у дисциплінарному батальйоні (ч. 3 ст. 84 КК).

Нарешті, третя (найбільш репресивна) форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в тому, що суд в обвинувальному вирокі призначає злочинцю покарання та ухвалює рішення про його реальне відбування, а засуджений відбуває (повністю або частково) призначене йому покарання і перебуває в особливому правовому становищі, що тягне загальноправові та кримінально-правові наслідки, - стані судимості. Тільки погашенням або зняттям судимості кримінальна відповідальність у розглядуваній формі, як, до речі, і в попередній формі, завершується у повному обсязі, вичерпує себе.

Чинний КК передбачає можливість зміни покарань, які засуджені реально відбувають, а також можливість звільнення засудженого від подальшого відбування покарання (зокрема, ч. 3 ст. 57, частини 2 і 3 ст. 74, статті 82, 83, частини 2 і 3 ст. 84, статті 85, 86, ч. 2 ст. 87 КК). Зазначені заходи кримінально-правового впливу немислимі без призначення покарання, позбавлені самостійного характеру, а тому мають розглядатись не як окрема форма реалізації кримінальної відповідальності, а в межах покарання як третьої форми реалізації кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ: ПИТАННЯ №3:

Передбачається спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності та її подальшої реалізації, який визначається положеннями Кримінального процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України. Виділені ознаки кримінальної відповідальності перебувають у єдності зі змістовними характеристиками як соціальної, так і юридичної відповідальності, утворюючи з останніми особливий режим соціально-правового впливу. Якщо дефініція репрезентує кримінальну відповідальність в її статичному вимірі, то динамічною характеристикою кримінальної відповідальності традиційно вважається її реалізація.

Використання положень про кримінальну відповідальність щодо конкретного випадку вчинення кримінального правопорушення (реалізація кримінальної відповідальності) є складним динамічним процесом, при якому складність його здійснення ототожнюється з багатоаспектністю форм застосування цього виду відповідальності, які стануть предметом дослідження в наступних публікаціях, а динамічність віддзеркалюється в стадіях реалізації кримінальної відповідальності. В умовах розвитку сучасного українського кримінального та кримінального процесуального права можна вести мову про існування чотирьох стадій реалізації кримінальної відповідальності, що являють собою відносно самостійні, але взаємозалежні частини притягнення особи до кримінальної відповідальності й характеризуються безпосередніми завданнями, похідними від загальних завдань кримінального права.

Перша стадія – виникнення кримінальної відповідальності – пов'язується з моментом вчинення деліктоздатною особою кримінального правопорушення

(закінчене правопорушення) або вчиненням діянь, які визначені законом як такі, що мають ознаки приготування або замаху на вчинення кримінального правопорушення (незакінчене правопорушення), за умови, що для такої ситуації не передбачаються спеціальні обмеження щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності. Так, відповідно до ч. 2 ст. 14 КК України готування до кримінального правопорушення невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності, а тому вчинення відповідних дій не створює умови для виникнення кримінальної відповідальності. Вчинення кримінального правопорушення розглядається як момент виникнення кримінальної відповідальності на підставі того, що саме з цього моменту виникає об'єктивний обов'язок особи перетерпіти обмеження прав і свобод (позбавлення), при цьому обсяги і характер таких обмежень визначаються на більш пізніх стадіях реалізації кримінальної відповідальності. У межах цієї стадії виконується значна кількість процесуальних дій (проведення слідчих (розшукових), організаційних та інших дій, зокрема внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань), застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження, які хоча і містять ознаки примусу, однак не можуть розглядатися як форми реалізації кримінальної відповідальності. Такий висновок обґрунтовується різними підставами, цілями, завданнями застосування положень матеріального (кримінального) та процесуального (кримінального процесуального) права.

Зокрема, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, навіть тих, які належать до запобіжних заходів, мають за мету не обмежити права і свободи правопорушника, а створити підстави для ефективного здійснення кримінального провадження і забезпечення можливості виконання особою покладених на неї процесуальних обов'язків. І хоча в процесі визначення остаточного покарання щодо особи, яка визнана винною у вчиненні правопорушення, суд зараховує час застосування таких запобіжних заходів, як тримання під вартою та затримання, до строку позбавлення волі (ч. 5 ст. 72 КК України), однак це положення не дає підстав для визнання за вказаними кримінальними процесуальними заходами кримінально-правового значення. Таким чином, на першій стадії своєї реалізації кримінальна відповідальність не набуває чітких форм примусового впливу, а тільки створюється підґрунтя для його подальшого здійснення у формі встановлення і доведення факту вчинення кримінального правопорушення певною особою.

Друга стадія – притягнення до кримінальної відповідальності (початок реалізації кримінальної відповідальності) – пов'язується із моментом повідомлення особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення. Нормативні засади цієї стадії реалізації кримінальної відповідальності набули закріплення в процесуальному законодавстві (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Відповідне положення вимагає свого уточнення з урахуванням того, що в ч. 1 ст. 276 КПК України законодавець встановлює три випадки обов'язкового повідомлення про підозру :

1. затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
2. обрання до особи одного з передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України запобіжних заходів;
3. наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

З указаних підстав тільки остання безпосередньо стосується порядку притягнення особи до кримінальної відповідальності, оскільки вона базується на зібранні достатніх доказів причетності особи до вчинення кримінального правопорушення. У той же час у ст. 277 КПК України регулюється порядок укладення письмового повідомлення про підозру, зі змісту якого можна зробити висновок, що цей порядок стосується виключно висновку про достатність доказів обґрунтованої підозри особи. Таким чином, друга стадія кримінальної відповідальності має пов'язуватися не з усіма випадками повідомлення про підозру, а тільки з письмовим повідомленням особи про підозру. Притягнення особи до відповідальності характеризується чітким визначенням кола діянь, які ставляться у вину особі, набуття цією особою статусу підозрюваного й як результат – отримання широких можливостей щодо участі в процесі доказування в якості сторони захисту та реалізації з цього моменту належного права на захист.

При цьому ані письмове повідомлення про підозру, ані складання обвинувального акта не можуть розглядатися як форми реалізації кримінальної відповідальності, а виступають виключно засобами процесуального забезпечення обґрунтованості притягнення до кримінальної відповідальності. На перших двох стадіях реалізації кримінальна відповідальність існує у формі так званої «потенційної» кримінальної відповідальності, яка передбачена законом (кримінальним та кримінальним процесуальним), однак ще не персоніфікована.

Третя стадія – безпосередня реалізація кримінальної відповідальності – пов'язується з моментом набрання законної сили обвинувальним вироком суду, в якому здійснюється індивідуалізація кримінальної відповідальності з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних характеристик як діяння, так і особи, яка його вчинила. На цій стадії кримінальна відповідальність набуває ознак конкретизованої відповідальності, тому що нормативно встановлені обмеження прав і свобод правопорушника отримують визначені вид та міру таких обмежень. Реалізація примусової кримінальної відповідальності здійснюється в певних кримінально-правових формах, що одночасно дає можливість розглядати їх як етапи реалізації кримінальної відповідальності «по горизонталі». Така можливість продиктована тим, що кожний наступний етап реалізації примусової відповідальності пов'язаний із попереднім, утворюючи тим самим систему кримінально-правових заходів впливу, до якої належать: засудження особи; призначення особі покарання; судимість. При цьому призначення особі покарання неможливо без засудження особи, у свою чергу, судимість не існує без засудження особи і призначення їй виду та міри

покарання в межах, встановлених законом. Відповідно, засудження особи не обов'язково супроводжується призначенням покарання та застосуванням обмежень, притаманних судимості, що свідчить про відносно самостійний характер засудження як особливого виду заходу кримінальної відповідальності.

Четверта стадія – закінчення кримінальної відповідальності – пов'язується з моментом погашення або зняття судимості, після настання якого до особи не можуть застосовуватися заходи примусової кримінальної відповідальності, оскільки припиняється обов'язок особи перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення.

ВИСНОВКИ:

Усі зазначені стадії реалізації кримінальної відповідальності стосуються тільки тих заходів, які мають примусовий характер. Що ж до заохочувальних заходів реалізації кримінальної відповідальності, то їх динамічна особливість полягає в тому, що вони застосовуються виключно в процесі здійснення безпосередньої реалізації кримінальної відповідальності (третя стадія реалізації кримінальної відповідальності), оскільки вони пов'язуються зі звільненням від можливого або подальшого переживання покладених на винну особу обмежень. У свою чергу, звільнення трансформується в три основні заходи (форми) заохочувального впливу при реалізації кримінальної відповідальності: звільнення від призначення покарання, звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, які потребують свого самостійного дослідження.

ВИСНОВОК З ТЕМИ:

Отже, кримінальна відповідальність є заходом кримінально-правового впливу на фізичну особу, яка вчинила правопорушення, і процесуально передбачає наявність обвинувального вироку, що набрав чинності. Кримінальній відповідальності властиві осуд, покарання, судимість. У межах кримінальної відповідальності реалізуються примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація. З урахуванням цього має проводитися кримінально-правова політика держави як на рівні законотворчості, так і на рівні застосування кримінального законодавства.

ТЕМА № 8. ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

(2 ГОДИНИ)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Правова природа та становище суб'єктів кримінальної юстиції. Поняття, система органів кримінальної юстиції.
2. Функції органів кримінальної юстиції.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Мерза О. І. Теоретичні підходи до розуміння сутності юстиції в сучасних умовах. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 2. С. 58–64.

2. Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; [С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін.]. Харків, 2020. 508 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ проаналізувати теоретичні визначення поняття «суб'єкт юстиції», визначити основні методологічні підходи щодо даного правового явища
- ✓ охарактеризувати поняття суб'єктів, їх місце і роль у кримінальній юрисдикції.
- ✓

ВСТУП

Насамперед, слід зазначити, що у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «юстиція» та різні науковці це поняття тлумачать не однаково. Досліджуючи термін «юстиція» у філософському та теоретичному аспектах науковці зазначають, що в основу інтерпретації юстиції покладається поняття справедливості в її історично та культурно обумовлених варіаціях, а один і той самий вид юстиції може розглядатися як частина юридичної системи, як функція держави, як система судових органів або їх діяльність, як певна функціонально-організаційна структура, завданням якої є забезпечення прав громадян. Відповідно, нею запропоновано підхід до розуміння юстиції як функціонального об'єднання суб'єктів юридичної діяльності щодо вирішення конфліктів у правовій сфері, які через здійснення правосуддя та забезпечення реалізації правосудних рішень сприяють утвердженню у правовій сфері ідеалу соціальної справедливості

ПИТАННЯ №1:

Історія органів української юстиції пов'язана із зародженням української державності і нараховує понад 90 років, проте закону «Про органи юстиції» дотепер не прийнято. Пройшовши довгий шлях змін та перетворень нині до структури органів юстиції входять органи нотаріату, реєстрації актів цивільного стану, державна виконавча служба, науково-дослідні інститути судових експертиз. Характерною рисою правової регламентації організації і діяльності органів юстиції України є відсутність закону з цих питань, що визначає підзаконний рівень їх нормативного регулювання. Так, правове підґрунтя діяльності Міністерства юстиції України становить Положення про Міністерство юстиції України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228, яке визначає завдання і повноваження Міністерства юстиції України.

Докорінні зміни в соціально-політичних та інших умовах життя суспільства і держави на нинішньому етапі розвитку України та прийняття Конституції України створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі дальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог

міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

У Кримінальному кодексі України, прийнятому в 2001 році, зроблено суттєвий крок у напрямі захисту прав і свобод людини. А ті зміни та доповнення, що були внесені до Кодексу останніми роками, наприклад, стосовно встановлення відповідальності за торгівлю людьми, легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо, були необхідними та актуальними.

Кримінально-процесуальне законодавство в останні роки зазнало змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, це стосується забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на етапі досудового провадження у кримінальних справах і оскарження до суду рішень органу дзнання, слідчого та прокурора.

Зазнав певної гуманізації і Кримінально-виконавчий кодекс України, прийнятий 11 липня 2003 року.

Разом із тим необхідно визнати, що існуюча система кримінальної юстиції не повною мірою відповідає новим суспільним відносинам, що склалися в Україні, і не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту осіб, суспільства та держави від небезпечних посягань на соціальні цінності, права і законні інтереси.

Система кримінальної юстиції є дещо громіздкою, внутрішньо суперечливою, не завжди науково обгрунтованою і надмірно ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризується дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування їхньої компетенції, наданням пріоритету завданням, що насправді є другорядними, застосуванням невиправдано ускладнених формальних процедур. Органи кримінальної юстиції мають недосконалу функціональну спроможність, що не дає змоги забезпечити додержання принципу верховенства права в їх діяльності.

Чинний Кримінальний кодекс України, незважаючи на поділ кримінальних правопорушень залежно від ступеня їх тяжкості, передбачає для осіб, які визнаються винними в їх вчиненні, однаковий юридичний наслідок: судимість.

До того ж певні діяння, що передбачені Кримінальним кодексом України, не мають такого ступеня суспільної небезпеки, щоб внаслідок їх вчинення суттєво обмежувати права і свободи людини і громадянина. Водночас законодавство України містить норми про адміністративні правопорушення, що мають судову юрисдикцію та за які передбачено стягнення кримінально-правового змісту (короткостроковий арешт, конфіскація майна, позбавлення спеціального права тощо). Особи, які притягуються до відповідальності за такі правопорушення, не отримують

належних процесуальних гарантій, зокрема щодо права на правову допомогу, права на оскарження судових рішень тощо, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Отже, в сучасних умовах реформування соціально-політичної системи України питання юридичної відповідальності за діяння, що не становлять значної суспільної небезпеки, потребують іншого підходу.

Застарілим за своєю суттю залишається кримінальний процес. Намагання ухвалити новий Кримінально-процесуальний кодекс України без визначення його концептуальних засад, без створення нових стандартів діяльності органів системи кримінальної юстиції лише консервували чинну модель.

Попередні численні зміни у структурі органів кримінальної юстиції не мали системного характеру. Вони були переважно спрямовані на задоволення відомчих інтересів і не забезпечили створення оптимальної системи попередження злочинних діянь, їх виявлення, розслідування та покарання винних осіб. Система органів, які традиційно називають "правоохоронними" (органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державна прикордонна служба України, податкова міліція та інші органи, що мають повноваження провадити дізнання, слідство, застосовувати адміністративні санкції), створена як механізм переслідувань і репресій, не була трансформована в інститут захисту і відновлення порушених прав осіб. Не вживалося ефективних заходів щодо зниження рівня корупції в цій системі. Довіра суспільства до цих органів є недостатньою для їх ефективної роботи.

Таким чином, в Україні існує нагальна об'єктивна потреба у реформуванні системи кримінальної юстиції відповідно до цієї Концепції, що має ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських цінностях щодо захисту прав та основоположних свобод людини і громадянина, положеннях міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Система суб'єктів кримінальної юстиції - кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство, а також органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура.

До системи органів юстиції належать центральний орган – Міністерство юстиції України та його територіальні (місцеві) органи: Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Одеса), Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ), до складу яких входять управління та відділи Державної виконавчої служби, реєстраційні служби та відділи державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційних служб. До сфери управління Міністерства

юстиції належать органи нотаріату, науково-дослідні установи судових експертиз, інші установи, підприємства та організації.

Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, тобто складовою частиною вищого органу в системі виконавчої влади – Кабінету Міністрів України. Тому організація, повноваження і порядок діяльності органів юстиції мають вдосконалюватися і в майбутньому визначатися лише Конституцією і законами України, як того вимагає ч. 2 ст. 120 Конституції України.

Органи юстиції України під час виконання покладених на них завдань взаємодіють з іншими органами державної влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами та організаціями. У своїй діяльності органи юстиції керуються Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а територіальні органи юстиції також – наказами Мін'юсту, а також наказами головних управлінь юстиції.

Висновки:

Сьогодні суб'єкти юстиції України беруть активну участь у роботі з підготовки найважливіших законопроектів судово-правової реформи, зокрема, процесуальних кодексів, з забезпеченням їх публічного обговорення; реалізують Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС; забезпечують представництво України в Європейському суді з прав людини; беруть активну участь у роботі з підготовки, укладання та виконання міжнародних договорів про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах; здійснюють представництво інтересів держави в судах України та в закордонних юрисдикційних органах; виконують значний обсяг роботи щодо належної організації експертного забезпечення правосуддя та вдосконалення діяльності науководослідних інститутів судових експертиз; забезпечують належне функціонування державної виконавчої служби.

ПИТАННЯ №2:

Будь-яка система кримінальної юстиції – це апарат, за допомогою якого суспільство захищає правила поведінки, необхідні для охорони інтересів як окремої особистості, так і всієї спільноти. Система функціонує, використовуючи такі заходи процесуального примусу, як арешт, судове переслідування й переслідування й засудження тих її членів, які порушують основні правила співжиття.

Поряд із безпосереднім покаранням правопорушника закону будьякий захід, застосований проти нього, підпорядкований виконанню наступних завдань:

- 1) вилучити із суспільства особу, яка представляє небезпеку для нього;
- 2) утримати інших членів суспільства від злочинної поведінки;
- 3) надати суспільству можливість перевиховати правопорушника, тобто зробити із нього законослухняного громадянина

Можна виділити такі функції суб'єктів кримінальної юстиції:

1. Запобігання злочинності – здійснюється як органами кримінальної юстиції, так і іншими державними й недержавними органами і установами.

2. Викриття, припинення й розслідування правопорушень – здійснюється системою органів досудового розслідування й прокуратурою.

3. Справедливий судовий розгляд – розгляд справи по обвинуваченню особи у вчиненні кримінального правопорушення, вирішення питання про її винуватість або невинуватість, а також здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням.

4. Виконання кримінального покарання здійснюється системою спеціалізованих органів і установ держави.

5. Ресоціалізація правопорушників після відбуття кримінального покарання здійснюється державними і недержавними органами і установами, спрямована на реінтеграцію правопорушника у суспільне життя, сприяння йому в працевлаштуванні, навчанні, налагодженні побутових умов та профілактику вчинення ним правопорушень у майбутньому.

І. Б. Михайловська досить влучно характеризує соціальне призначення кримінальної юстиції. Останнє полягає у тому, що вона служить способом вирішення конфлікту між особистістю і владою, тобто між порушником кримінально-правової заборони і державою, яка встановила цю заборону. При цьому соціальну значущість має не лише факт вирішення конфлікту (тобто застосування або незастосування норм матеріального права), а й процедура його вирішення.

У європейській теоретичній літературі застосовується концепція «контроль над злочинністю», яка, на думку О. Ю. Шостко, означає активну діяльність із стабілізації показників злочинності на соціально прийнятному рівні (або нижче цього рівня), що має на меті скорочення обсягів злочинності. Така діяльність розглядається як елемент соціально-економічної політики держави, що спрямована на усунення загально-соціальних причин злочинності й зниження її показників. Саме контроль над злочинністю має розглядатися як основна мета діяльності органів кримінальної юстиції в Європі, повноправною частиною якої прагне стати Україна.

Герберт Пекер, професор права Стенфордського університету, називає такі ознаки моделі контролю над злочинністю:

(1) придушення злочинності має бути найбільш важливою функцією кримінального правосуддя, оскільки правопорядок є необхідною умовою вільного суспільства;

(2) кримінальне правосуддя має сконцентруватися на захисті прав жертв, а не на захисті прав обвинувачених;

(3) повноваження поліції повинні бути розширені, щоб спростити розслідування, арешт, розшук, затримання і звинувачення;

(4) юридичні процедури на досудовому розслідуванні мають бути максимально спрощені;

(5) якщо поліція проводить арешт і прокурор формулює кримінальне обвинувачення, обвинуваченого повинні попередньо визнати винним, оскільки встановлення фактів поліцією та прокуратурою відрізняється з високою надійністю;

(6) основною метою кримінального судочинства повинно бути виявлення істини або встановлення фактичної вини обвинуваченого.

Висновки:

У деталізованому виді до функцій суб'єктів кримінальної юстиції варто віднести: оперативно-розшукову; досудового розслідування; виконання покарання; нагляду за дотриманням законності; забезпечення запобіжної діяльності.

ВИСНОВОК:

Сьогодні суб'єкти юстиції України беруть активну участь у роботі з підготовки найважливіших законопроектів судово-правової реформи, зокрема, процесуальних кодексів, з забезпеченням їх публічного обговорення; реалізують Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС; забезпечують представництво України в Європейському суді з прав людини; беруть активну участь у роботі з підготовки, укладання та виконання міжнародних договорів про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах; здійснюють представництво інтересів держави в судах України та в закордонних юрисдикційних органах; виконують значний обсяг роботи щодо належної організації експертного забезпечення правосуддя та вдосконалення діяльності науководослідних інститутів судових експертиз; забезпечують належне функціонування державної виконавчої служби.

У деталізованому виді до функцій суб'єктів кримінальної юстиції варто віднести: оперативно-розшукову; досудового розслідування; виконання покарання; нагляду за дотриманням законності; забезпечення запобіжної діяльності.

ТЕМА № 9. ОРГАНИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

(2 ГОДИНИ)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Правова основа діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України та їх становлення в Україні.
2. Органи досудового розслідування, поняття та форми. Їх завдання та компетенція.
3. Система органів досудового розслідування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Основний Закон. Київ: Парламентське видавництво. Редакція від 01.01.2020. 145 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 24.08.2023 р. : (офіц. текст).

3. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджене Наказом Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.
4. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затверджене Наказом МВС України 20 травня 2020 року № 405, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 червня 2020 року за № 491/34774.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ Дослідити процесуальні повноваження органів досудового розслідування.
- ✓ Визначити теоретичні засади роботи таких органів, їх загальна характеристика
- ✓ Охарактеризувати структуру та процесуальні особливості.

ВСТУП

Розвиток демократії, забезпечення прав і свобод громадян нерозривно пов'язані з підвищенням ефективності діяльності органів Національної поліції України, зокрема слідчих підрозділів. Саме в діяльності органів досудового розслідування Національної поліції найяскравіше відображається існуючий стан боротьби зі злочинністю та реальний стан захищеності прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб від злочинних та інших протиправних посягань. Більше того, слідчі підрозділи в системі органів досудового розслідування Національної поліції є низовою ланкою правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, а тому несуть основне навантаження з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Ефективність діяльності підрозділів досудового розслідування органів Національної поліції залежить від багатьох факторів – правових, матеріально-технічних, соціальних тощо. Не останнє місце серед факторів стабільності та ефективності діяльності слідчих підрозділів займає організаційний. Проблема організації діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції України займає важливе місце в комплексі питань управління правоохоронною діяльністю. Умовою успішної діяльності органів досудового розслідування є належне її правове забезпечення, тобто закріплення в законах та інших нормативно-правових актах вимог, що сприяють реалізації повноважень працівників слідства. Слідча діяльність досить часто пов'язана із обмеженням прав громадян та інших суб'єктів правовідносин, у зв'язку з чим важливо забезпечити неухильне дотримання законності, тобто виконання приписів правових норм, які регулюють зазначену діяльність.

ПИТАННЯ №1:

При дослідженні історичних особливостей становлення й розвитку правоохоронної системи України, і зокрема органів досудового розслідування не можна ігнорувати безперечний зв'язок цього процесу зі становленням державності в цілому.

Історія органів досудового розслідування України дуже захоплива та має свою періодизацію (ця періодизація є умовною, її не слід вважати аксіомою з точки зору розвитку права, держави і історії):

- перший починається з часів Київської Русі від 911 року до монголтатарської навали;
- другий період: починаючи з XIV ст. коли, українські землі потрапляють у сферу політичного впливу Литви та Польщі до доби автономного козацтва;
- третій період: доба Гетьманщини (до політичної поразки та втечі І. Мазепи);
- четвертий період: розподіл українських земель між Польщею та Московським царством на правобережну та лівобережну до моменту повного входження більшості українських земель до складу Російської Імперії;
- п'ятий період: з 1864 року (початок судової реформи, саме цей період став початком досудового слідства у вітчизняному кримінальному процесі, а попередні його історичні етапи необхідно розглядати лише як передумови виникнення наявних правових форм, інститутів та інших правових явищ) до падіння царської влади;
- шостий період – судове слідство в епоху існування СРСР.
- сьомий період – сучасна Україні (з 1991 року по теперішній, який увінчався прийняттям нового КПК України).

Новітній етап розвитку досудового розслідування почався з моменту проголошення незалежності України й триває в наш час, найважливішим надбанням цього етапу стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, яким були внесені чіткі правові положення, які регулюють досудове розслідування.

Органи досудового розслідування Національної поліції України (далі – органи досудового розслідування) є структурними підрозділами МВС та територіальних органів поліції відповідно, які згідно з кримінальним процесуальним законодавством України забезпечують досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх підслідності.

Органами досудового розслідування є такі:

1. Головне слідче управління Національної поліції України (далі – ГСУ НП України).
2. Слідчі управління (відділи) головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, слідчі управління (відділи) ГУНП.
3. Слідчі відділи (відділення) міських, районних, лінійних управлінь (відділів) головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі (далі – слідчі підрозділи територіальних органів поліції).

Діяльність органів досудового розслідування здійснюється відповідно до принципів:

- забезпечення поваги прав і свобод людини,
- законності,

- справедливості,
- гуманізму,
- презумпції невинуватості,
- рівності усіх громадян перед законом незалежно від соціальної, національної і расової належності, майнового, службового чи іншого стану, віросповідання та політичних переконань.

Відповідно до п.1.1. «Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», організація роботи органів досудового розслідування передбачає ефективну участь слідчих у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження шляхом:

1. Здійснення розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення.

2. Внесення відповідних відомостей про їх вчинення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3. Проведення всебічного, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів внутрішніх справ у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК).

4. Ужиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями.

Умовою успішної діяльності органів досудового розслідування є належне її правове забезпечення, тобто закріплення в законах та інших нормативно-правових актах вимог, що сприяють реалізації повноважень працівників слідства. Слідча діяльність досить часто пов'язана із обмеженням прав громадян та інших суб'єктів правовідносин, у зв'язку з чим важливо забезпечити неухильне дотримання законності, тобто виконання приписів правових норм, які регулюють зазначену діяльність. Предмет правового забезпечення діяльності підрозділів досудового розслідування Національної поліції складають цілі, завдання, функції, принципи, форми, методи та процедури їх діяльності, правовий статус та їх організаційна структура, порядок взаємодії та координації слідчої діяльності, нагляд та контроль за нею, організаційно правові основи її забезпечення (кадрове, інформаційне, матеріальнотехнічне, фінансове тощо). Механізм правового забезпечення діяльності підрозділів досудового розслідування охоплює дуже широке коло питань.

Правові норми, що діють у даній сфері, можна об'єднати в такі групи:

1) правові норми, які регулюють поведінку людей, визначають права й обов'язки фізичних осіб, як учасників кримінального процесу;

2) особливу групу правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері діяльності підрозділів досудового розслідування Національної поліції, складають норми, що визначають правовий статус слідчих (завдання, функції, повноваження, підслідність, відповідальність, адміністративні процедури їх діяльності тощо).

Відповідно до п.1.3. «Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», організація роботи органів досудового розслідування регламентується нормативноправовими актами Міністерства внутрішніх справ України, наказами, дорученнями і рішеннями Головного слідчого управління (далі – ГСУ) Національної поліції України та слідчого управління (відділу) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі (далі – слідче управління (відділ) ГУНП). Отже, правове забезпечення діяльності підрозділів досудового розслідування Національної поліції забезпечується значною кількістю нормативних актів.

У загальному вигляді усю систему нормативноправових актів, які регулюють діяльність підрозділів досудового розслідування, можна звести у п'ять груп:

- 1) Конституція України;
- 2) законодавчі акти України;
- 3) підзаконні нормативно-правові акти загальної компетенції (Президент, Кабінет Міністрів України);
- 4) відомчі нормативно-правові акти МВС України;
- 5) міжнародно-правові акти, учасником яких є Україна.

Висновки:

Отже, механізм правового забезпечення діяльності підрозділів досудового розслідування Національної поліції охоплює дуже широке коло питань. Центральне місце в механізмі правового регулювання діяльності підрозділів досудового розслідування Національної поліції посідають закони та інші законодавчі акти. Головним законодавчим актом, який регулює діяльність підрозділів досудового розслідування Національної поліції, безперечно, є Кримінальний процесуальний кодекс України.

ПИТАННЯ №2:

Найбільш небезпечними для суспільства порушеннями закону є вчинення злочинів, тому протидія злочинності постає важливою складовою правоохоронної діяльності. Протидія злочинності передбачає комплекс заходів, основне місце серед яких посідає досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Досудове розслідування може розглядатися у двох аспектах: організаційному та процесуальному. В організаційному розумінні дане поняття можна визначити як діяльність спеціально уповноважених органів держави з виявлення злочинів та осіб, які їх учинили, а також діяльність щодо збирання, перевірки, усебічного, повного й об'єктивного дослідження й оцінки доказів, з'ясування причин та умов учинення злочинів. У процесуальному значенні це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про

звільнення особи від кримінальної відповідальності. При цьому як процедура досудового розслідування, так і органи, що його здійснюють, їхні права і обов'язки визначаються КПК та деякими іншими нормативними актами.

Досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень передують діяльність щодо виявлення злочинів, яка може розглядатися як його невід'ємна частина. Виявлення злочину полягає у встановленні дії або бездіяльності, яка кримінальним законодавством кваліфікується як злочин. Джерелами інформації про подію злочину можуть бути заяви чи повідомлення фізичних або юридичних осіб, засоби масової інформації, документи тощо.

Досить часто факти вчинення злочинів є очевидними: заподіяння тілесних ушкоджень, убивство, пограбування та ін. Про ці факти повідомляють потерпілі, їхні родичі, свідки, працівники медичних установ та інші фізичні або юридичні особи. У той же час у багатьох випадках факти вчинення злочинів ретельно приховуються і для їх виявлення потрібні значні зусилля органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Наприклад, для виявлення злочинів у сфері банківської діяльності або фактів ухилення від сплати податків необхідно провести низку цілеспрямованих висококваліфікованих дій, вивчити і проаналізувати необхідні документи, часто із залученням відповідних спеціалістів.

Формами досудового розслідування кримінальних правопорушень є дізнання і досудове слідство. **Дізнання** - це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків. **Досудове слідство** - форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів. Указані форми розрізняються між собою за предметною сферою, процесуальним порядком реалізації та колом органів, які здійснюють відповідну діяльність.

Завданням досудового розслідування є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Виконання цієї складної й відповідальної роботи покладається законом на спеціальні державні органи з різними повноваженнями - органи досудового розслідування. Вони поділяються на органи дізнання й органи досудового слідства. Завданнями органів досудового розслідування є оперативне й повне розкриття злочинів, викриття винних у їх учиненні, притягнення їх до кримінальної відповідальності, а також попередження і припинення злочинів. Органи досудового розслідування покликані забезпечувати дієвість принципу невідворотності покарання за вчинене злочинне діяння.

Висновки:

Завданнями органів досудового розслідування є оперативне й повне розкриття кримінальних правопорушень, захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

ПИТАННЯ №3:

Відповідно до ст. 38 КПК органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання.

Досудове слідство здійснюють:

- 1) слідчі підрозділи:
 - а) органів Національної поліції;
 - б) органів безпеки;
 - г) органів Державного бюро розслідувань;
- 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;
- 3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України.

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

- а) органів Національної поліції;
- б) органів безпеки;
- в) органів Бюро економічної безпеки України;
- г) органів Державного бюро розслідувань;
- г) Національного антикорупційного бюро України.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Стаття 216 КПК установлює підслідність, тобто віднесення того чи іншого складу злочину до компетенції певного органу досудового розслідування. Так, слідчі органів внутрішніх справ здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування. Таким чином, підслідність слідчих підрозділів органів внутрішніх справ є найширшою.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, у сфері охорони державної

таємниці, недоторканності державних кордонів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, контрабанди, тероризму та ін.

Слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування таких злочинів, як: незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), доведення до банкрутства та ін.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України "Про державну службу", особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів.

Слідчі органів прокуратури продовжують здійснювати досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), окрім розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрати документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422 КК), а також кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України "Про державну службу", особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів, до дня початку діяльності Державного бюро розслідувань України, але не пізніше 19 листопада 2017 р. (п'яти років із дня набрання чинності новим КПК).

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою. Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Слідчі працюють у тісному контакті з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. Останні для надання допомоги органам досудового розслідування за письмовим дорученням слідчого, прокурора здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Висновки:

Організація діяльності слідчого підрозділу складається з трьох основних блоків.

До першого блоку належать такі елементи діяльності, які регламентовані нормами кримінального процесуального закону і визначають порядок кримінального провадження.

Другий блок складають організаційні елементи професійної діяльності слідчого, які регламентовані відомчими нормативноправовими актами, зокрема «Положенням про органи досудового розслідування в системі Міністерства внутрішніх справ України»; «Положенням про Головне слідче управління МВС України»; «Типовим положенням про слідче управління (відділ) ГУНП України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, ГУНП України в областях, місті Севастополі» та іншими.

Третій блок організаційної діяльності слідчого складають:

- технічне оформлення матеріалів кримінального провадження;
- взаємодія слідчих підрозділів під час досудового розслідування;
- аналітична робота;
- прогнозування;
- планування;
- забезпечення слідчої діяльності (правове, інформаційне, кадрове, матеріально-технічне, фінансове);
- координування слідчої діяльності;
- контроль та нагляд за її здійсненням.

ВИСНОВОК З ТЕМИ:

Організація роботи органів досудового розслідування є частиною кримінального процесу, яка являє собою складну динамічну систему. Органами досудового розслідування є такі органи, що уповноважені в межах своєї компетенції, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством, здійснювати дізнання і досудове слідство у кримінальному провадженні.

Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

г) органів державного бюро розслідувань;

г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України;

2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань.

Основними завданнями органів досудового слідства є:

- всебічне, повне і об'єктивне розслідування обставин справи, при неухильному дотриманні чинного законодавства для того, щоб по кожній кримінальній справі було прийняте законне і обґрунтоване рішення;

- в межах компетенції, передбаченої законом, застосування відповідних заходів по припиненню порушень прав громадян і інтересів суспільства;
- забезпечення відшкодування збитків фізичним і юридичним особам, які постраждали від злочинів;
- виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, і застосування через відповідні органи заходів по їх усуненню;
- відновлення честі, гідності і прав громадян, які постраждали від незаконного затримання, арешту, притягнення до кримінальної відповідальності тощо.

ТЕМА № 10. ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ (2 ГОДИНИ) ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та значення органів прокуратури України.
2. Система органів прокуратури.
3. Завдання та принципи діяльності органів прокуратури.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року) // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ, 1996. – С. 12-17.
2. Закон України “Про судоустрій і статус суддів” : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 23.12.2022 р.
3. Закон України “Про прокуратуру” : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 09.07.2023 р. (ОФІЦ. ТЕКСТ).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 24.08.2023 р. : (офіц. текст).
5. Вісник прокуратури. 2018 № 1. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/announcer.html> (дата звернення: 27.03.2019)
6. Конституція України. Основний Закон. Київ: Парламентське видавництво. Редакція від 01.01.2020. 145 с.
7. Положення «Про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора» від 25.08.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text>
4. Організація судових та правоохоронних органів України: навч. посіб. у схемах / А.В. Лапкін. - Вид. 7-ме, змін. і допов.- Х.: Право. – 166 с.<https://pravoizdat.com.ua/image/data/Files/217/1-25.pdf>
8. Організація та діяльність органів прокуратури України : навч. посіб. / П. М. Каркач, В. В. Кривобок, В. С. Бабкова та ін. ; за ред. П. М. Каркача. – Харків : Право, 2019. – 500 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ Всебічно проаналізувати основні функції прокуратури: підтримання публічного обвинувачення в суді; представництво інтересів держави в суді у випадках, визначених законом; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також у разі застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.
- ✓ відобразити та розкрити положення законодавства у взаємозв'язку з практикою його застосування прокурорами в контексті забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які залучаються до прокурорських відносин
- ✓ правильно вміти застосувати норми прокурорського права в юридичній діяльності прокурорів.

ВСТУП

Термін «прокуратура» походить від лат. *Procurator* – піклуюсь, керую; означає державний орган, який здійснює нагляд за точним виконанням законів, законності, притягненням до суду правопорушника. Діяльність прокуратури спрямована на утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Сьогодні механізм органів прокуратури є одним із важливих чинників законності. Сучасна прокуратура є авторитетним органом, що виконує різноманітні функції - від здійснення наглядової діяльності до підтримання державного обвинувачення в суді. Окремі питання організації та діяльності органів прокуратури України викликають зацікавленість науковців. Одним із таких питань є засади діяльності органів прокуратури.

Для того, щоб органи прокуратури належним чином здійснювали свої конституційні й інші функції, виконували покладені на них завдання й ефективно реалізовували свої повноваження, вони повинні бути організовані на певних принципах.

Ці принципи можуть мати загальний характер, стосуючись начебто зовнішнього боку організації та діяльності прокуратури. Є принципи і внутрішнього характеру, на яких базується власне робота органів прокуратури з виконання покладених на них завдань. Без визначення системи зазначених принципів будь-яка діяльність, зокрема і прокурорська, може виявитися малоефективною, нецілеспрямованою

ПИТАННЯ №1:

Уперше прокуратуру було створено в XIII ст. у Франції для захисту інтересів королівської влади в судах, а пізніше – для переслідування злочинців і поновлення правопорядку.

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України від 14 жовтня 2014 р. «Про прокуратуру» (далі – Закон), здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Організація та діяльність прокуратури України, статус прокурорів визначаються Законом України «Про прокуратуру» та іншими законами

України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У юридичній науці України нема єдності у питанні, до якого виду влади належить прокуратура: законодавчої, виконавчої чи судової. Чинне законодавство України також не дає чіткої відповіді на це питання. Досвід зарубіжних країн свідчить, що існують різні варіанти вирішення питання про місце прокуратури у системі державної влади. В окремих країнах прокуратура перебуває у складі Міністерства юстиції, в інших – при судах, в третіх – виділена в окрему систему.

Аналіз функцій прокуратури визначених Законом України “Про прокуратуру” показує, що одні функції прокуратури України тяжіють до виконавчої влади, інші – до судової.

Виходячи з цього, а також враховуючи, що принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову не позбавлений умовності, логічним буде висновок, що в сучасному вигляді прокуратуру України ні до однієї гілки влади не можна віднести, вона за своєю державно-правовою природою є самостійним інститутом у механізмі державної влади, покликаним здійснювати визначені законодавством функції.

Прокуратура — єдина централізована система державних органів, які від імені України здійснюють нагляд за точним виконанням та єдиним застосуванням законів через своєчасне виявлення правопорушень, вжиття заходів щодо їх усунення і притягнення винних до відповідальності.

Діяльність органів прокуратури спрямована на утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань на: закріплені Конституцією України незалежність держави, суспільний і державний лад, політичну та економічну систему, права національних груп і територіальних утворень; гарантовані Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи людини і громадянина; основи демократичного устрою державної влади, правовий статус місцевих рад народних депутатів, органів територіального громадського самоврядування.

На органи прокуратури України покладено такі функції: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також у разі вжиття інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Відповідно до п. 9 Перехідних положень Конституції України прокуратура продовжує виконувати функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства — до набрання чинності законами, що регулюють діяльність державних органів з контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і набрання чинності законами, що регулюють її функціонування.

Висновки:

Прокуратура України – самостійний централізований орган державної влади, що діє в системі правоохоронних органів держави та забезпечує захист від неправомірних посягань на суспільний і державний лад, права й свободи людини, а також основи демократичного устрою засобами та методами, які передбачено законом.

Прокуратура має велике значення в функціонуванні: нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді.

ПИТАННЯ №2:

Систему органів прокуратури становлять: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури. До органів військових прокуратур належать військові прокуратури регіонів і військова прокуратура Чорноморського флоту та Військово-Морських Сил України (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів (на правах міських).

Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду Президентом України за згодою Верховної Ради України; з посади його звільняє Президент України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що матиме наслідком його відставку з посади. Строк повноважень Генерального прокурора України — п'ять років.

У Генеральній прокуратурі України, прокуратурі Автономної Республіки Крим є старші слідчі в особливо важливих справах і слідчі в особливо важливих справах; у прокуратурах областей, міст та інших прирівняних до них прокуратурах — слідчі в особливо важливих справах і старші слідчі; у районних, міжрайонних, міських прокуратурах — старші слідчі та слідчі.

Слідчі прокуратури провадять попереднє слідство у справах про діяння, що містять ознаки правопорушення, віднесені законом до їхньої підслідності, а також в інших справах, переданих їм прокурором.

Статус прокуратури в Україні визначається ст. 121—123 Конституції України та Законом України «Про прокуратуру» від 05.11.91. У цьому Законі визначаються загальні положення щодо прокуратури; система, структура та організація діяльності органів прокуратури; прокурорський нагляд як особлива форма правоохоронної діяльності; порядок здійснення загального нагляду, нагляду за додержанням законів органами, що ведуть боротьбу із злочинністю, участі прокурора в розгляді справ у судах, нагляду за додержанням законів у місцях ужиття заходів примусового характеру; статус кадрів органів прокуратури та інші питання організації та діяльності органів прокуратури.

Генеральна прокуратура України має наступну структуру:

о головне управління нагляду щодо прав і свобод та захисту інтересів держави;

о управління нагляду за додержанням конституційних прав і свобод;

о головне слідче управління;

о головне управління військових прокуратур;

о самотійне міжнародно-правове управління;

о головне управління за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство;

о управління нагляду за додержанням законів органами СБУ, державної митної служби та прикордонної охорони при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства;

о управління з питань підтримання державного обвинувачення в судах;

о управління нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах;

о управління представництва інтересів громадян і держави в судах;

о управління кадрів;

о управління організаційно-правового забезпечення;

о управління матеріально-технічного забезпечення, соціально-побутових потреб, а також самотійні відділи.

При Генеральній прокуратурі діє науково-методична рада для вивчення пропозицій щодо поліпшення організації і діяльності органів прокуратури та інститут підвищення кваліфікації працівників Генеральної прокуратури України.

Другий (регіональний) рівень органів прокуратури складають:

- прокуратура Автономної республіки Крим;
- прокуратури областей;
- прокуратури міст Києва та Севастополя;
- військова прокуратура Військово-Морських Сил України;
- військові прокуратури регіонів;
- транспортні прокуратури.

Третій (місцевий) рівень органів прокуратури складають:

- о міські, районні, міжрайонні прокуратури;
- о транспортні прокуратури на правах районних;
- о військові прокуратури гарнізонів.

Крім вищевказаних прокуратур Законом України "Про прокуратуру" передбачено створення'.

- Київської міжобласної спеціальної прокуратури;

- прокуратур по нагляду за додержанням законів у виправно-трудових установах;

- природоохоронних прокуратур;

- спеціальних прокуратур.

Закон регламентує вимоги до осіб, які призначаються на посади прокурорів.

Так, на посади прокурорів можуть бути призначені:

о громадяни України;
 о які мають вищу юридичну освіту;
 о які мають необхідні ділові і моральні якості;
 о пройшли стажування в органах прокуратури строком до одного року;
 о досягли встановленого законом віку та мають необхідний стаж роботи (не молодше 30 років і наявності стажу роботи в органах прокуратури або на судових посадах не менше 7 років для призначення на посади прокурорів областей і прирівняних до них прокурорів, не молодше 25 років і наявності стажу роботи в органах прокуратури або на судових посадах не менше 3-х років для призначення на посади прокурорів районів і прирівняних до них прокурорів).

Особи, які призначаються на прокурорські посади вперше приймають "Присягу працівника прокуратури".

Для призначення на посаду військового прокурора особа, крім вищевказаних ознак, повинна також бути офіцером, який проходить військову службу або перебуває у запасі.

Закон встановлює порядок призначення прокурорів на посади, правові та соціальні гарантії їх діяльності.

Висновки:

Прокурорська система може бути визначена як централізована в масштабах України сукупність прокурорських органів, пов'язаних структурною єдністю і загальною функцією здійснення нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, нагляду при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, підтримують державне обвинувачення в суді, а також здійснюють представництво інтересів громадянина або держави в суді, у випадках визначених законом.

Система органів прокуратури будується згідно з державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом України, а також за функціональними ознаками і визначається статтею 7 Закону. До її складу входять:

- 1) Генеральна прокуратура України;
 - 2) регіональні прокуратури;
 - 3) місцеві прокуратури;
 - 4) військові прокуратури;
 - 5) Спеціалізована антикорупційна прокуратура.
- Єдність системи прокуратури України забезпечується:
- 1) єдиними засадами організації та діяльності прокуратури;
 - 2) єдиним статусом прокурорів;
 - 3) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів;

4) фінансуванням прокуратури виключно з Державного бюджету України;

5) вирішенням питань внутрішньої діяльності прокуратури органами прокурорського самоврядування.

У системі прокуратури може запроваджуватися спеціалізація прокурорів.

ПИТАННЯ №3:

Принципи діяльності прокуратури закріплені в ст. 6 Закону України "Про прокуратуру" - це основні положення, які виражають суть її організації та діяльності:

о принцип централізації - органи прокуратури становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим;

о принцип незалежності - органи прокуратури здійснюють свої повноваження на підставі Конституції та чинних законів України, незалежно від будь-яких органів державної влади, посадових осіб, а також рішень громадських об'єднань чи їхніх органів (гарантії незалежності прокуратури закріплені в ст. 7 вищевказаного закону "Діяльність прокуратури підконтрольна Верховній Раді України, утворюваним нею для цієї мети органам. Втручання інших органів державної влади і управління, посадових осіб, засобів масової інформації, громадсько-політичних організацій (рухів) та їх представників у діяльність прокуратури по нагляду за додержанням законів або по розслідуванню діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення, забороняється.

Основні **принципи** організації та діяльності органів прокуратури полягають у тому, що вони: становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням прокурорів за ієрархією; здійснюють повноваження на підставі додержання Конституції України і чинних на території республіки законів, незалежно від будь-яких органів державної влади, посадових осіб, а також рішень громадських об'єднань чи їх органів; захищають у межах їх компетенції права і свободи громадян на засадах рівності перед законом, незалежно від національного чи соціального походження, мови, освіти, ставлення до релігії, політичних переконань, службового чи майнового стану та інших ознак; вживають заходів до усунення порушень закону, незважаючи на те, від кого вони виходили, поновлення порушених прав і притягнення в установленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення; діють гласно, інформують державні органи влади, громадськість про стан законності та заходи щодо її зміцнення.

Працівники прокуратури не можуть належати до будь-яких політичних партій чи рухів.

Вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків чи домогтися винесення неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Вимоги прокурора, які відповідають чинному законодавству, є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян та виконуються невідкладно або в передбачені законом чи визначені прокурором строки.

Діяльність органів прокуратури спрямована на всемірне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм **завданням** захист від неправомірних посягань:

- закріплених Конституцією України незалежності республіки, суспільного та державного ладу, політичної та економічної систем, прав національних груп і територіальних утворень;
- гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина;
- основ демократичного устрою державної влади, правового статусу місцевих Рад народних депутатів, органів територіального громадського самоврядування (ст. 4 Закону України "Про прокуратура").

Вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом. Звернення представників влади, інших посадових осіб до прокурора з приводу конкретних справ і матеріалів, що знаходяться у провадженні прокуратури, не можуть містити будь-яких вказівок або вимог щодо результатів їх вирішення. Ніхто не має права без дозволу прокурора або слідчого розголошувати дані перевірок і попереднього слідства до їх закінчення.

о принцип захисту прав громадян на засадах їх рівності перед законом незалежно від національного чи соціального походження, мови, освіти, ставлення до релігії, політичних переконань, службового чи майнового стану та інших ознак;

о принцип публічності - органи прокуратури вживають заходів до усунення порушень закону, від кого б вони не виходили, поновлення порушених прав і притягнення у встановленому порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення;

о принцип законності пов'язаний із зобов'язанням органів прокуратури точно і неухильно виконувати норми Конституції і законів України;

о принцип єдності полягає в тому, що прокуратура України становить єдину систему органів, які обумовлені єдиними завданнями, принципами її організації та діяльності, функціями, повноваженнями по виявленню правопорушень і засобами реагування на них;

о принцип гласності - органи прокуратури діють гласно, інформують державні органи влади, громадськість про стан законності та заходи щодо її зміцнення.

Основні функції прокуратури закріплені в Конституції України та Законі "Про прокуратуру". Функції прокуратури - це основні напрями її діяльності в яких проявляється суть і призначення цього правоохоронного органу. Згідно з Конституцією України на прокуратуру покладені функції:

- підтримання державного обвинувачення в суді;
- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;
- нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (ст. 121 Конституції України);
- загальний нагляд за додержанням законів усіма органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами;
- попереднє слідство в межах компетенції, передбаченої ч. 1 ст. 112 Кримінально-процесуального кодексу України (дві останні функції прокуратура продовжує виконувати до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування згідно п. 9 Розділу XV Конституції України);
- участь у розробленні органами державної влади заходів запобігання кримінальним правопорушенням та іншим, у роботі по вдосконаленню та роз'ясненню законодавства.

На прокуратуру не можуть покладатися функції не передбачені законами України.

Висновки:

Конституційні функції прокуратури наступні:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

У Законі України «Про прокуратуру» дещо по іншому викладені основні функції прокуратури. Так, на прокуратуру покладаються такі функції:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян(ст. 2 Закону).

Основні засади організації та діяльності прокуратури закріплені у ст. 3 Закону "Про прокуратуру". Діяльність прокуратури ґрунтується на засадах:

- 1) верховенства права та визнання людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю;
- 2) законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності;
- 3) територіальності;
- 4) презумпції невинуватості;
- 5) незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень під час виконання службових обов'язків;
- 6) політичної нейтральності прокуратури;
- 7) недопустимості незаконного втручання прокуратури у діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади;
- 8) уваження до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень за межами процедури їх оскарження в порядку, передбаченому процесуальним законом;
- 9) прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запит інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання;
- 10) неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

ВИСНОВОК З ТЕМИ:

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені [Конституцією України](#) функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Діяльність органів прокуратури спрямована на утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань на: закріплені Конституцією України незалежність держави, суспільний і державний лад, політичну та економічну систему, права національних груп і територіальних утворень; гарантовані Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи людини і громадянина; основи демократичного устрою державної влади, правовий статус місцевих рад народних депутатів, органів територіального громадського самоврядування.

На органи прокуратури України покладено такі функції: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; нагляд за додержанням законів

органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також у разі вжиття інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

ТЕМА № 13. АНТИКОРУПЦІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ (2 ГОДИНИ) ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття, причини та наслідки корупції.
2. Правові основи запобігання корупції
3. Поняття та класифікація основних принципів запобігання та протидії корупції.
4. Спеціалізовані антикорупційні інституції кримінальної юстиції.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Основний Закон. Київ: Парламентське видавництво. (Редакція від 01.01.2020). 145 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (Редакція від 05.10.2023).
3. *Закон України: «Про запобігання корупції»* від 14.10.2014 № **1700-VII**. (Редакція від 03.08.2023)
4. Боротьба з корупцією: проблеми та шляхи їх вирішення : реком. бібліограф. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека ; уклад.: С. І. Грущенко ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. – Харків : ХНПУ, 2018. – 49 с.
5. "Законопроект проти корупції : механізм повної відповідальності" — тема дискусії в редакції "Голос України // Голос України. – 2018. – 18 верес. (№ 174). – С. 1, 6—7.
6. Звіт про роботу Національного антикорупційного бюро за 2017 р. // Урядовий кур'єр. – 2018. – 9 лют. (№ 28). – С. 8—11
7. Звіт про підсумки роботи Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції у період вересня 2017 року — січня 2018 року // Голос України. – 2018. – 15 лют. (№ 31). – С. 14—15

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ порівняльний аналіз факторів, які обумовлюють ефективність та неефективність роботи спеціалізованих антикорупційних інституцій України та результатів їх діяльності
- ✓ визначення поняття корупції та її характеристика.

ВСТУП

Корупція є явищем не новим для людства, більше того – багато успішних країн навчилися дуже успішно боротися із даною «хворобою» недоброчесної поведінки на різних рівнях життя та влади. На жаль, даний вид кримінального правопорушення залишається надзвичайно актуальним для вітчизняних реалій,

і цим загрожує державності, функціонуванню суспільства, легітимності державних органів, рівню довіри до влади, а головне – репутації країни, її органів управління та безпеці громадян.

Окрім безпосереднього формування антикорупційного законодавства, антикорупційна повістка присутня в науковому дискурсі, серед представників громадських вітчизняних та міжнародних організацій. Проте єдиної думки щодо встановлення конкретних стандартів визначення факторів, що обумовлюють ефективність роботи інституцій на даний момент немає. Це стосується і визначення показників ефективності антикорупційних органів і відповідно оптимальної антикорупційної архітектури загалом

ПИТАННЯ №1:

Термін корупція походить від сполучення латинських слів *corrupti* - обов'язкова причетність кількох представників однієї із сторін до однієї справи, а *rupture* – порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати. Так утворився самостійний термін – *corrupture*, що означає участь у діяльності кількох осіб, мета яких полягає у «псуванні», «руйнуванні», «пошкодженні» нормального розвитку судового процесу чи процесу управління справами суспільства. У римському праві «*corrupture*» означало «розламувати, псувати, пошкоджувати, фальсифікувати свідчення, знечестити позичану», але в ту саму годину і «підкуповувати суддю (претора)». Однак є й інші визначення цього поняття. Визначення, що найчастіше використовується, охоплює широке коло протиправних діянь, – це зловживання громадським чи приватним службовим становищем для особистої вигоди.

Крім цього загального визначення, існує така ж безліч різних визначень корупції, як і проявів самої проблеми. Визначення розрізняються залежно від культурних, правових чи інших особливостей. У самих визначеннях немає згоди на те, які конкретні дії необхідно включити, а які виключити. Проблемою такого визначення є те, що воно не підходить для всіх культур та суспільств. Також те, що вважається корупцією в одному суспільстві, може не виявитися такою в іншому. Тим не менш, в кожному суспільстві можуть відбуватися дії, що засуджуються з культурних причин, а також очікування, що покладаються на виконавців громадських функцій.

Так, термін «корупція» був запроваджений лише наприкінці 80-х років ХХ століття. Замість нього використовувалися терміни «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» тощо. Після офіційного введення термін «корупція» дуже швидко набув популярності, що призвело до його масового вживання як науковцями, політичними діячами, так і пересічними громадянами. Водночас, вживаючи це поняття, автори вкладали у нього різний зміст. При цьому під корупцією розумілося будь-яке зловживання владою будь-якою особою, яка наділена владою. Корупційна злочинність є складовою ширшого суспільного явища – корупції. Тому розгляд цього виду злочинності має намір розпочати зі з'ясування сутності корупції. Тим більше, що вона залишається малодослідженою і є фактором, що реально загрожує національній безпеці України.

У загальному вигляді корупцію можна визначити як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

Суть корупції полягає в тому, що вона має:

- соціальну обумовленість;
- свою «ціну», яку сплачувати суспільство за її існування;
- негативне вплив на всі сфери суспільної життя;
- транснаціональний характер;
- економічні, політичні, правові, психологічні та моральні аспекти;
- здатність постійно пристосовуватися до нових реалій життя

У кримінологічному аспекті корупція характеризується низкою ключових ознак:

- вона можлива лише у сфері діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;
- її суб'єктом може бути лише особа, наділена владою чи посадовими повноваженнями;
- корупційні відносини виникають внаслідок зловживання особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, своїми повноваженнями. Тут вони виступають предметом торгу, внаслідок якого суб'єкт отримує певні блага як матеріального, так і нематеріального характеру.

Найглибше і точніше з'ясувати соціальну сутність і правову природу корупції допомагає встановлення механізму корумпованої поведінки.

У першому випадку має місце взаємодія двох суб'єктів, кожен з яких прагне задовольнити свої корисливі інтереси (скажімо, давання – отримання «хабара» неправомірної вигоди); в іншому – корумпована поведінка зводиться до дій лише однієї особи, яка самостійно задовольняє корисливі інтереси, зловживаючи наданими їй посад. ними повноваженнями (наприклад, розкрадання державного майна з використанням свого службового становища).

Обидва варіанти об'єднує те, що суб'єкт корупційних діянь задовольняє власний інтерес чи інтереси третіх осіб за допомогою неправомірного використання наданих йому владних повноважень.

Таким чином особа, уповноважена на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування має на меті отримати неправомірну вигоду, а саме – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають чи одержують без законних підстав.

Зміст цього поняття визначає, що предметом неправомірної вигоди є:

- а) грошові кошти;
- б) інше майно;
- в) переваги;

- г) пільги;
- д) послуги;
- е) нематеріальні активи.

Закон України також дає визначення поняття корупційного правонарушення.

Корупційне правопорушення - це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною в частині першій статті 3 цього Закону, за яке передбачено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Загальні проблеми. Корупція, її масштаби, специфіка та динаміка - наслідок загальних політичних, соціальних та економічних проблем країни. Як уже зазначалося, корупція завжди збільшується, коли країна перебуває на стадії модернізації. Україна переживає зараз не просто модернізацію, а докорінну ламку громадських, державних, економічних, соціальних та психологічних підвалин. Тому не дивно, що вона слідує загальним закономірностям розвитку, у тому числі – негативним.

Зв'язок між корупцією та породжуючими її проблемами двосторонній. З одного боку, ці проблеми посилюють корупцію, а їхнє рішення може сприяти зменшенню корумпованості. З іншого боку, масштабна корупція консервує та загострює проблеми переходного періоду, заважає їх вирішенню.

До загальних проблем породжених корупцією, належать ті, які властиві не тільки Україні, але і більшості країн, що знаходяться в стадії модернізації, в першу чергу - переживають перехідний період від централізованої економіки до ринкової. Ось деякі з цих проблем.

1. Труднощі подолання спадку тоталітарного періоду. До них належить, насамперед, повільний відхід від закритості та непідконтрольності влади, які, безумовно, сприяли процвітанню корупції.

Інша обставина - подолання злиття влади та економіки, властивого тоталітарним режимам з централізованою системою управління економікою.

Природний розподіл праці між владними інститутами, призначеними створювати умови для нормального функціонування економіки та вільними агентами ринку, досі не сформувалося. Адміністративні органи в Україні, особливо на регіональному рівні, продовжують грати на економічному полі за тими правилами, які встановлюють самі для себе. Така ситуація неминуче породжує корупцію.

2. Економічний занепад та політична нестабільність. Зубожіння населення, неспроможність влади забезпечити державним службовцям гідне утримання підштовхують і тих, і інших до порушень, що призводить до масової низової корупції. Це підкріплюється старими радянськими традиціями блату.

Одночасно постійно усвідомлюваний політичний ризик довготривалих вкладень, важкі економічні обставини (інфляція, незграбна та неупереджена присутність держави в економіці, дефіцит чітких регулятивних механізмів) формують певний тип економічної поведінки, розрахованої на найкоротшу

перспективу, більший, хоча й ризикований прибуток. Такому типу поведінки дуже близький пошук вигоди за допомогою корупції.

В умовах економічної кризи держава часто намагається, як це робилося в Україні, посилити податковий прес. Це розширює зону тіньової економіки, а отже, сферу корупції.

3. Нерозвиненість та недосконалість законодавства. У процесі перетворень, відновлення фундаментальних основ економіки та економічної практики, істотно переганяє їх законодавче забезпечення. Досить нагадати, що в Україні приватизація (її партійно-номенклатурний етап) проходила поза чітким законодавчим регулюванням і жорстким контролем.

Дотепер зберігається значна законодавча невизначеність у питаннях власності. Насамперед це стосується власності на землю, нелегальний розпродаж якої породжує рясний потік корупції. До цього слід додати безліч погано визначених перехідних форм змішаної власності, які розпилюють відповідальність і дозволяють комерсантам відчуватись чиновниками, а чиновникам – комерсантами.

Дефекти законодавства виявляються і просто в поганій якості законів, у недосконалості всієї правової системи, у нечіткості законотворчих процедур, у наявності норм, які створюють додаткові можливості для корупції.

4. Неефективність інститутів влади. Тоталітарні режими будують громіздкий державний апарат. Бюрократичні структури стійкі та добре пристосовуються до виживання при найважчих потрясіннях. При цьому, чим енергійніше перетворення, тим більше енергії і винахідливості витрачає апарат на власне збереження. В результаті навколишнє життя швидко змінюється, а бюрократичні інститути і, отже, система управління відстають від цих змін. У пізньому Союзі та "ранній" Україні було особливо чітко видно, як реагувала система управління на все більш складні та більші проблеми: плодила свої системні вади, збільшуючи апарат, вводячи додаткові ієрархічні рівні управління, створюючи величезну кількість безвідповідальних координаційних структур.

Підсумок простий: чим складніша і незграбніша система управління, чим більша невідповідність між нею та проблемами, які вона має вирішувати, тим легше в ній укоренитися корупції.

На перших стадіях перетворень державі особливо важко навчитися всій міццю державної машини, всією силою закону захищати права власності, забезпечувати неухильне дотримання прав ринкової гри. Не відчуваючи такої захисту від держави, підприємець шукає її у конкретних чиновників. Так встановлюються зв'язки, які легко перетворюються в корупційні.

Неефективність держави підтверджується і тим, що після руйнування номенклатурної системи не з'явилося сучасної системи відбору та просування державних службовців.

В результаті нова хвиля чиновників містить чимало пройдисвітів, що йдуть на державну службу для використання свого службового становища в цілях дуже далеких від благородних. Нерідко зустрічається пряме делегування "агентів

впливу" з комерційних структур в адміністративні. В останні роки це стало нормою.

5. Слабкість громадянського суспільства, відрив суспільства від влади.

Демократична держава в змозі вирішувати проблеми лише у кооперації з інститутами громадянського суспільства. Погіршення соціально-економічного становища громадян, що завжди супроводжує початкові стадії модернізації, викликане цим розчаруванням, що приходить на зміну колишнім надіям, - все це сприяє відчуженню суспільства від влади, ізоляції останньої.

Тим часом ні низова, ні верхівкова корупція не можуть бути придушені без зусиль громадських організацій.

6. Неукоріненість демократичних політичних традицій. Проникненню корупції у політику сприяють:

- несформованість політичної культури, що відбивається, зокрема, на процесі виборів, коли виборці віддають свої голоси за дешеві подачки чи піддавшись явною демагогії;
- нерозвиненість партійної системи, коли партії не в змозі брати на себе відповідальність за підготовку та просування своїх кадрів та програм;
- недосконалість законодавства, яке надміру захищає депутатський статус, не забезпечує реальної залежності виборних осіб від виборців, провокує порушення при фінансуванні виборчих кампаній. Тим самим подальша корумпованість представницьких органів влади закладається ще на етапі виборів.

Реальна політична конкуренція слугуватиме протиагою і обмежувачем для корупції в політичній сфері, з одного боку, і для політичного екстремізму - з іншого.

Політична конкуренція - це один із механізмів контролю за діями політиків, що забезпечує виконання взятих політиком зобов'язань.

В результаті знижуються шанси політичної нестабільності.

Фіктивне політичне життя, відсутність можливості для політичної опозиції відповідально впливати на ситуацію підштовхують опозиційних політиків розмінювати політичний капітал на економічний. При цьому, з урахуванням інших умов, здійснюється плавний перехід від напівлегітимного лобізму до відвертої корупції.

Специфічні українські проблеми. Описані нижче проблеми є продовженням тих, які за проявом чи походженням сягають корінням у радянський період. Деякі з них посилені умовами перехідного періоду.

1. Слабкість судової системи – одна з основних проблем перехідного періоду.

Ось деякі її прояви:

- бюджет та виконавча влада погано забезпечують утримання суддів та діяльність судів;
- слабо виконуються судові рішення;

- низька пропускна спроможність господарських судів, а отже, різко збільшуються терміни розгляду справ у них, що нерідко паралізує комерційну діяльність;
- не вистачає кваліфікованих кадрів, відповідних вимогам нових економічних умов.

2. Нерозвиненість правової свідомості населення породжена тією ж причиною - укоріненою за радянського режиму системою партійного квазіправа. Крім слабого виконання законів та інших норм, крім відсутності культури та традиції використання правових важелів громадянами, виявляються й інші ефекти: зокрема, зниження правового імунітету призводить до того, що практично відсутній масовий опір "низової" корупції.

3. Звична орієнтованість правоохоронних органів та їх представників на захист виключно "інтересів держави" та "загальнонародної власності" - типово російська проблема. Захист прав та інтересів громадян, у тому числі приватних власників, які ще не стали центральним завданням. В результаті підприємці, не знаходячи захисту у сфері права, шукають її у сфері вільної купівлі-продажу незаконних послуг чиновників.

4. Традиція підпорядкування чиновників не закону, а інструкції та начальнику має в Україні коріння більш давні, ніж 70 років комуністичного режиму. Це призводить до того, що спроби правового регулювання тягнуться у старій бюрократичній системі, що продовжує працювати за своїми власними законами, встановленим кілька століть тому. Отже, будь-яка антикорупційна програма в Україні має бути пов'язана з корінним реформуванням системи державної служби

Економічні умови корупції. Державна корупція існує остільки, оскільки держава втручається в приватну, громадську, економічну життя. Проблема в тому, що держава, реалізуючи своє призначення, зобов'язана здійснювати це втручання і в тому, наскільки ефективно воно здійснюється.

В економічній сфері останні роки відбувалися бурхливі зміни, з'являлися нові незвичні сфери та форми активності, до яких найважче пристосовувалися владні інститути. Саме тут найбільше відчувається зростання корупції. Нижче наводиться далеко не повний перелік основних сфер державної присутності в економіці, що заповнені корупцією.

1. Приватизація державної власності завжди слугуватиме серйозним джерелом корупції. В Україні ця обставина ускладнювалася масштабністю приватизації та слабкістю контролю за її перебігом. Ще на початкових стадіях близько 30% усіх підзаконних актів із приватизації, за даними правоохоронних органів, містили порушення норм чинного законодавства. Практикувалося включення чиновників до числа акціонерів.

2. Виконання бюджету та розподіл бюджетних коштів - ще одна благодатна сфера для корупціонерів. Серед основних причин - слабка дисципліна виконання бюджету за майже повної відсутності реакції на результати контрольних перевірок фінансових інспекцій.

Найчастіше порушення, що шкодять бюджету і нерідко пов'язані з корупцією, виникають за таких обставин:

- надходження податків та платежів до бюджету;
- отримання пов'язаних іноземних кредитів;
- залучення кредитів комерційних банків під гарантії та поруки Мінфіну від імені Правительства; вексельні та інші кредити;
- необґрунтовано високу прострочену дебіторську заборгованість;
- нецільове та неефективне використання коштів.

За свідченням експертів, взятою (неправомірною вигодою) супроводжується майже половина актів з видачі державних кредитів або з розподілу бюджетних коштів. Цьому сприяє незграбна податкова система, згідно з якою гроші, що збираються в регіонах, повинні потрапити до державного бюджету, а потім знову повернутися до регіону у вигляді трансфертів.

Розподіл бюджетних коштів здійснюється також через державні замовлення та закупівлі. До останньої години і тут панували закритість і безконтрольність, які породжували нестримну корупцію. Особливо розкладаюча закритість і невідконтрольність при розподілі та використанні державних коштів існувала у Збройних Силах.

3. Банківська сфера в Україні почала перетворюватися однією з перших - на рубежі 80-90-х років фактично відбувалася ненормативна приватизація суттєвої частини державного банківського сектора. Створення системи уповноважених банків, яким передавались до управління бюджетні кошти, в умовах високої інфляції було для останніх джерелом отримання колосальних прибутків. Природно, що й тут корупція пустила глибоке коріння.

Комерційний банк - юридична особа, якій на підставі ліцензії та чинного законодавства надано право здійснювати на комерційній основі банківські операції.

Співпраця чиновників з комерційними банками дозволила "цивілізувати" форми отримання хабарів і від традиційних конвертів (а потім - валізок) з готівкою перейти до пільгових кредитів, завищених у десятки разів відсотків за вкладками та інших, більш витончених, форм благодарности.

4. Протизаконний лобізм у законодавчих органах найважче піддається контролю та кримінальному переслідуванню, насамперед через гіпертрофовану депутатську недоторканність.

5. Правоохоронні органи та економічна злочинність, поєднуючись, утворюють среду, яка є суттєвою перешкодою для боротьби з корупцією. Створюються "комплексні бригади", які заробляють гроші на розвалі кримінальних справ; за хабарі організовується тиск правоохоронних органів на конкурентів у комерційній сфері, ці ж кошти використовуються для вимагання; чимало фактів надходження працівників правоохоронних органів на службу ("за сумісництвом") у комерційні структури та створення таких під патронажем правоохоронців. Родичі чиновників високого рангу з правоохоронних, митних

чи податкових органів вдруге, незалежно від кваліфікації, опиняються на дуже грошових посадах в комерційних структурах. (Не менш успішні і родичі деяких високопосадовців з інших органів влади.)

Економічні наслідки.

1. Розширюється тіньова економіка. Тіньова економіка - соціально-економічні відносини між окремими громадянами, соціальними групами щодо використання державної власності у корисливих особистих чи групових інтересах. Це призводить до зменшення податкових надходжень та послаблення бюджету. Як наслідок: держава втрачає фінансові важелі управління економікою, загострюються соціальні проблеми через невиконання бюджетних зобов'язань.
2. Порушуються конкурентні механізми ринку, оскільки часто у виграші виявляється не той, хто конкурентоспроможний, а той, хто незаконно зміг отримати переваги. Це тягне за собою зниження ефективності ринку та дискредитацію ідей ринкової конкуренції. \
3. Сповільнюється поява ефективних приватних власників, насамперед - через порушення у ході приватизації, а також штучних банкрутств, як правило, спільних з підкупом чиновників.
4. Неефективно використовуються бюджетні кошти, зокрема, при розподілі державних замовлень та кредитів. Це ще більше посилює бюджетні проблеми країни.
5. Підвищуються ціни за рахунок корупційних "накладних витрат". У підсумку страждає споживач. Головною жертвою корупції завжди є верховний принципал – народ.
6. У агентів ринку з'являється невіра у здатність влади встановлювати, контролювати та дотримуватися чесних правил ринкової гри. Погіршується інвестиційний клімат, і, отже, не вирішуються проблеми подолання спаду виробництва, оновлення основних фондів.
7. Розширюються масштаби корупції у неурядових організаціях (на фірмах, підприємствах, у громадських організаціях). Це веде до зменшення ефективності їхньої роботи, а значить зниження ефективності економіки країни в цілому.

Соціальні наслідки.

1. Відволікаються колосальні кошти від цілей суспільного розвитку. Тим самим загострюється бюджетний криза, знижується здатність влади вирішувати соціальні проблеми.
2. Закріплюються і збільшуються різка майнова нерівність і бідність великої частини населення. Корупція підтримує несправедливий перерозподіл коштів на користь вузьких груп за рахунок найвразливіших верств населення.
3. Дискредитується право як основний інструмент регулювання життя держави та суспільства. У суспільній свідомості формується уявлення про беззахисність громадян як перед злочинністю, так і перед обличчям влади.

4. Корумпованість правоохоронних органів сприяє зміцненню організованої злочинності. Остання, зростившись із корумпованими групами чиновників і підприємців, посилюється ще більше за допомогою доступу до політичної влади та можливостей для відмивання грошей.

5. Збільшується соціальна напруженість, що б'є в економіці і є загрозою для політичної стабільності в країні.

Політичні наслідки.

1. Відбувається зміщення цілей політики від загальнонаціонального розвитку до забезпечення володарювання тих чи інших кланів.

2. Зменшується довіра до влади, зростає її відчуження від суспільства. Тим самим ставляться під загрозу будь-які благі починання влади.

3. Падає престиж країни на міжнародній арені, зростає загроза її економічній та політичній ізоляції.

4. Профанується та знижується політична конкуренція. Громадяни розчаровуються у цінностях демократії. Виникає розкладання демократичних інститутів.

5. Збільшується ризик краху народжуваної демократії за поширеним сценарієм приходу диктатури на хвилі боротьби з корупцією.

Висновки:

Сучасне поняття корупції починає складатися на межі Нової години з початком утворення централізованих держав і правових систем, що існують і нині. Корупцію складають такі діяння, що вчинені особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, з метою задоволення корисливих власних чи інтересів інших осіб. Неправомірність або неетичність діянь посадової особи та їх спрямованість на задоволення корисливих інтересів по суті визначають, які саме діяння відносяться до категорії корупційних.

ПИТАННЯ 2:

Однією із важливих проблем запобігання корупції є з'ясування її правових основ.

Правові основи запобігання корупції, як свідчить аналіз практики, помітно відстають від потреб практичної діяльності. В них допускаються нечіткість формулювань, неповнота розгляду загальних положень і окремих важливих тактичних питань. Все це породжує у практичних працівників незнання, неповноту використання наявних правових і тактичних можливостей, що тягне за собою серйозні прорахунки в роботі, негативно впливає на результат боротьби зі злочинністю.

Варто зазначити, що корупція розпочала своє існування не із здобуттям Україною незалежності, хоча на її поширення неодмінно вплинули, у той час, такі фактори, як побудова суспільства, заснованого на економічних началах, неврегульованість нормативними актами майже всіх сфер життя, а також злиденність населення. Все це сприяло перерозподілу влади та власності та укоріненню корупції в усіх сферах життя.

Корупція існувала ще в радянських республіках, причому із самого початку їх створення хоча інформація про таке явище замовчувалася. Але вже тоді вживалися певні заходи протидії. Так, 26 квітня 1919 року Радою народних комісарів УРСР було прийнято Декрет «Про хабарництво та незаконні побори», відповідно до якого посадові особи, винні у прийнятті хабара, підлягали покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 5 років, штрафів у потрібному розмірі хабара та позбавленню права обіймати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 10 років.

Якщо такі дії посадової особи було поєднано вимогою чи вимаганням, то покарання збільшувалося до призначення позбавлення волі на строк від 10 років, конфіскації майна та позбавлення права обіймати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 20 років.

Якщо хабарництво було здійснене з метою вчинення правопорушення чи службового проступку, то винна особа підлягала покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 10 років, конфіскації майна та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 20 років; або у вигляді смертної кари.

Якщо такі дії були поєднані з вимогою або вимаганням хабара, то винна особа підлягала покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 15 років, конфіскації майна та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк назавжди; або у вигляді смертної кари.

Зауважимо, що навіть посягання на вчинення хабарництва вважалося закінченим кримінальним правопорушенням. Як бачимо, у боротьбі з кримінальною складовою корупції «хабарництвом» застосовувалися жорсткі санкції.

Наявність корупції в Україні визнано з набуттям державою незалежності. На її протидію спрямовано ряд нормативно-правових актів, створено організаційну систему, вжито цілу низку практичних заходів.

Так, 26 листопада 1993 року відповідно до Указу Президента України № 561/93 було створено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю (ліквідований Указом Президента України від 8 лютого 2005 року № 208/2005).

Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю здійснював координацію діяльності всіх державних органів, на які цим Законом покладалося обов'язки здійснювати цю боротьбу. Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю затверджувалося Верховною Радою України.

Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю створювався у складі Голови Служби безпеки України, заступника Голови Служби безпеки України – керівника Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Міністра внутрішніх справ України, першого заступника Міністра внутрішніх справ України – керівника Головного управління по боротьбі з організованою

злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, Голови Правління Національного банку України, Голови Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Голови Державного митного комітету України, начальника Головного управління державної податкової служби України. До складу Координаційного комітету могли входити керівники інших міністерств та відомств, які брали участь у боротьбі з організованою злочинністю.

У засіданнях Координаційного комітету брали участь Голова Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Генеральний прокурор України, начальник управління Генеральної прокуратури України по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю.

До компетенції Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю належало:

а) координація і сприяння діяльності органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;

б) розробка стратегії і рекомендацій щодо тактики боротьби з організованою злочинністю;

в) організація співробітництва з питань боротьби з організованою злочинністю з відповідними органами інших держав та міжнародними установами;

г) підготовка щорічних і спеціальних доповідей (інформацій) про стан організованої злочинності в Україні, основні напрями та результати боротьби з нею і внесення їх на розгляд Президента України та Верховної Ради України;

д) вирішення питань щодо розпорядження фондом сприяння боротьбі з організованою злочинністю.

Рішення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, прийняті в межах його компетенції та відповідно до законодавства України, були обов'язковими для виконання державними органами і посадовими особами, до яких вони звернені.

Для науково-дослідного забезпечення боротьби з організованою злочинністю при Координаційному комітеті був створений Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю.

Основними завданнями якого було: забезпечення реалізації єдиної державної політики у боротьбі з корупцією; координація та сприяння діяльності всіх державних органів, які беруть участь у боротьбі з корупцією; розробка заходів щодо запобігання встановленню корумпованих зв'язків кримінальних елементів з державними службовцями та іншими посадовими особами, втягненню їх у протиправну діяльність; організація міжнародного співробітництва з питань боротьби з корупцією

У жовтні 1995 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про боротьбу з корупцією», який визначав правові та організаційні засади запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів. У ньому вперше давалось законодавче визначення поняття корупції та корупційних діянь, були визначені суб'єкти корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з

корупцією, окреслено коло органів, які ведуть боротьбу з корупцією, та інші засади, спрямовані на попередження корупції й відповідальність за її вчинення.

Незважаючи на вжиті заходи щодо подолання корупції, досягти помітних зрушень у цій справі й усунути причини та умови, що сприяють корупційним проявам, не вдалося.

З метою підвищення ефективності боротьби з корупцією у квітні 1997 року Указом Президента України № 319/97 було затверджено Національну програму боротьби з корупцією.

Однак, низка заходів, передбачених Програмою, залишилися невиконаними, відповідно масштаби корупції не зменшилися. Вона набувала ще більшого поширення у різних сферах діяльності та була визнана на державному рівні одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку країни, що знайшло своє відображення у Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки, затвердженій Указом Президента України від 24 квітня 1998 року № 367/98 . У ній вперше було сформульовано розуміння сутності корупції як соціального явища, визначено напрями запобіжного впливу на соціальні передумови корупції, комплекс політичних, економічних, правових, організаційно-управлінських, соціально-психологічних та інших заходів запобігання і протидії їй. Передбачено низку заходів, спрямованих на активізацію діяльності спеціальних органів з протидії проявам корупції.

В подальшому вживалося безліч організаційно-правових заходів, які, на жаль, залишилися малоефективними у протидії корупції.

11 червня 2009 року Верховною Радою України з метою гармонізації українського законодавства з відповідними міжнародними нормами було ухвалено Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції». Цей Закон набрав чинності з дня його опублікування (18 липня 2009 року), а введення його в дію планувалося 1 січня 2010 року.

Попри це, термін введення в дію означеного Закону переносився законодавцем двічі, спочатку до 1 квітня 2010 року, а потім — до 1 січня 2011 року. Причиною такого «переносу» була неможливість практичної реалізації як його окремих положень, такі і положень Законів України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», які були ухвалені одночасно із базовим Законом у цій сфері. І згодом, на підставі Закону «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 року №2808–VI, перелічені вище законодавчі акти взагалі було визнано такими, що втратили чинність. Однак з огляду на те, що Закон №2808–VI було офіційно оприлюднено лише 5 січня 2011 року, то 1 січня зазначені вище закони фактично почали діяти. У зв'язку з цим «автоматична» втрата ними чинності (у тому числі й тих їхніх положень, якими вносилися зміни до інших законодавчих актів), а також «повернення в дію» Закону України «Про

боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року було нічим іншим, як порушенням усталених правил законодавчої техніки.

Наступним кроком щодо удосконалення законодавства у сфері боротьби з корупцією стало прийняття парламентом 7 квітня 2011 року нового Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», який набув чинності 1 липня 2011 року та значно розширив сферу діяльності щодо запобігання цьому явищу. В ньому чітко конкретизовано суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення, визначено види відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної), дискусія щодо запровадження відповідальності, особливо кримінальної (конкретизації діянь за статтями Кримінального кодексу), точилася тривалий час. Визначено процедуру спеціальної перевірки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування тощо.

Протягом трьох років чинності цього Закону до нього було внесено численну кількість змін на підставі 13 законодавчих актів. До того ж, рішенням Конституційного суду України положення Закону щодо заборони особам, зазначеним у п. 1 ч. 1 ст. 4 (президент України, голова Верховної Ради та ін.), брати участь у загальних зборах підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку, було визнано неконституційними.

У жовтні 2011 року Указом Президента України № 1001/2011 підготовлено та схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки. В ній зазначається, що корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей.

Відповідно до положень цієї Стратегії було підготовлено та Постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 р. № 1240 затверджено Державну програму щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки. Її метою було впровадження механізмів зменшення рівня корупції в Україні. Стосовно дієвості цієї Програми, слід зазначити, що із 46 заходів, спрямованих на удосконалення нормативно-правової бази, у 39 термін виконання визначено 2011–2014 рр. Однак, переважна більшість з них залишилися не реалізованими. Це при тому, що для кардинального поліпшення ситуації у сфері боротьби з корупцією в Україні, забезпечення узгодженості дій правоохоронних органів у цій сфері Указом Президента України від 26 лютого 2010 року № 275/2010 було утворено Національний антикорупційний комітет, який діяв до 14 жовтня 2014 р., як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Очолював Комітет особисто Президент України. Виконавчим секретарем було визначено спочатку Міністра юстиції України, а в подальшому Секретаря Ради національної безпеки і оборони України. Організаційно-технічне забезпечення його діяльності здійснював Апарат РНБО України, а наукове супроводження покладалося на Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. За оцінками окремих експертів та громадської організації «Транспаренсі Інтернешнл», в Україні цей Комітет був мало дієвим.

В Україні зареєстровано цілу низку громадських організацій, зокрема: Антикорупційне бюро в Україні; Всеукраїнська громадська організація Антикорупційний комітет; Центр протидії корупції та ін.

Їх метою є: зміна суспільного ставлення до корупції; здійснення інформаційної підтримки та координація діяльності громадських організацій, що працюють у сфері боротьби з корупцією; співпраця з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями; участь у підготовці та публікації аналітичних матеріалів на тему корумпованості влади; реалізація просвітницьких заходів серед громадян України; проведення конференцій, «круглих столів», присвячених протидії корупції, тощо.

Глибокі теоретичні дослідження правових основ запобігання корупції дозволили на основі розроблених і сформульованих теоретичних висновків та пропозицій розглянути окремі актуальні аспекти цієї проблеми.

Отже, правову основу запобігання корупції становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України «Про міліцію (Національну поліцію)», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», «Про прокуратуру», міжнародні договори, згоду на обов'язковість виконання яких надано Верховною Радою України, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами.

Однак, найбільш дієві, на нашу думку, заходи, вжиті в Україні останнім часом.

Так, у вересні 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про очищення влади», який набрав чинності з 16 жовтня п.р. і визначає правові й організаційні засади проведення перевірки державних службовців та прирівняних до них осіб, посадових осіб органів місцевого самоврядування, перелік суб'єктів перевірки, тобто запроваджує конкретний механізм люстрації (очищення) влади.

Органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки, визначено Міністерство юстиції України. Для забезпечення здійснення громадського контролю за процесом очищення влади (люстрації) та дотримання Закону України «Про очищення влади» при Міністерстві утворено дорадчий громадський орган з питань люстрації (Громадський люстраційний комітет), що є позитивним з огляду на необхідність забезпечення конституційних прав і свобод громадян. Передбачається утворення таких представництв у областях.

Для реалізації цього Закону Кабінет Міністрів України 16 жовтня 2014 року прийняв Постанову «Деякі питання реалізації Закону України «Про очищення влади» № 563 та Розпорядження «Про затвердження плану проведення перевірок відповідно до Закону України «Про очищення влади» № 1025-р.

У жовтні 2014 року Верховна Рада України прийняла низку законів, спрямованих на посилення протидії корупції, у тому числі:

Закон України «Про запобігання корупції» прийнятий 14 жовтня 2014 року № 1700-VII.

Вказаний Закон України:

1. Чітко встановлює коло суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону (ст. 3):

а) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

б) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

в) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та перебувають з підприємствами, установами, організаціями в трудових відносинах.

2. Визначає статус (ст. 4) Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство).

Національне агентство – є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Також Закон визначає: склад (ст. 5), повноваження (ст. 7, 11), права (ст. 12), організацію діяльності (ст. 8), гарантії незалежності (ст. 9), правовий статус членів, працівників апарату та територіальних органів (ст. 10), контроль за діяльністю (ст. 14), соціальний захист членів та працівників апарату (ст. 15), оплату праці членів та працівників апарату (ст. 16), фінансове та матеріально-технічне забезпечення (ст. 17) Національного агентства.

3. Передбачає формування та реалізацію антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) (розділ III, ст. 18), засади якої визначаються Верховною Радою України; приймаються Антикорупційні програми (ст. 19); Національним агентством готується проект щорічної національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики, який не пізніше 1 квітня подається до Кабінету Міністрів України (ст. 20); передбачає участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції (ст. 21).

4. Визначає заходи запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням (Розділ IV).

Встановлює обмеження щодо: використання службових повноважень чи свого становища (ст. 22); одержання подарунків (ст. 23); запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними (ст. 24); сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 25); обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування (ст. 26); спільної роботи близьких осіб (ст. 27).

5. Визначає заходи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (Розділ V), зокрема покладає на суб'єктів цього Закону (п. 1, 2 ст. 3), певні зобов'язання (ст. 28).

Для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів передбачаються заходи: зовнішнього та самостійного врегулювання конфлікту інтересів (ст. 29); усунення від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті (ст. 30); обмеження доступу до інформації (ст. 31); перегляд обсягу службових повноважень (ст. 32); здійснення повноважень під зовнішнім контролем (ст. 33); переведення, звільнення особи у зв'язку з наявністю конфлікту інтересів (ст. 34).

6. Встановлює вимоги до поведінки осіб (ст. 37), додержання етичних норм (ст. 38); пріоритету інтересів (ст. 39); політичної нейтральності (ст. 40); неупередженості (ст. 41); компетентності та ефективності (ст. 42); нерозголошення інформації (ст. 43); утримання від виконання незаконних рішень чи доручень (ст. 44).

7. Передбачає заходи щодо фінансового контролю (Розділ VII), а саме: подання декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 45), перелік інформації, що зазначається в декларації (ст. 46); облік та оприлюднення декларацій (ст. 47); контроль та перевірку (ст. 48); строки подання декларацій (ст. 49); повну перевірку зазначених у декларації відомостей (ст. 50); моніторинг способу життя суб'єктів декларування (ст. 51); а також додаткові заходи здійснення фінансового контролю (ст. 52).

8. Забезпечує державний захист викривачів, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (Розділ VIII, ст. 53)

9. Встановлює інші механізми запобігання і протидії корупції (Розділ IX), зокрема: заборону на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування (ст. 54); вимоги щодо антикорупційної експертизи (ст. 55); спеціальної перевірки (ст. 56) та порядку її проведення (ст. 57); використання результатів проведення спеціальної перевірки (ст. 58); ведення Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (ст. 59); вимоги щодо прозорості та доступу до інформації (ст. 60).

10. Визначає засади запобігання корупції у діяльності юридичних осіб, що передбачають антикорупційну програму (ст. 62) та вимоги до неї (ст. 63), правовий статус Уповноваженого (посадової особи юридичної особи, що призначається відповідно до законодавства про працю керівником юридичної особи або її учасниками (засновниками) у порядку, передбаченому ухваленою антикорупційною програмою), (ст. 64).

11. Передбачає відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків (Розділ XI, ст. 65). За вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, можуть бути притягнуті до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової або дисциплінарної відповідальності.

Також передбачено порядок відшкодування збитків, шкоди, завданих державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення (ст. 66); визнання незаконними актів та правочинів (ст. 67); відновлення прав і законних інтересів

та відшкодування збитків, шкоди, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок вчинення корупційного правопорушення (ст. 68); вилучення незаконно одержаного майна (ст. 69).

12. Окрім того, визначено засади міжнародного співробітництва у сфері запобігання і протидії корупції (Розділ XII ст. ст. 70 – 73), відповідно до укладених Україною міжнародних договорів про співробітництво з іноземними державами, міжнародними організаціями, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції.

Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року визначає правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України.

Законом визначено статус Національного антикорупційного бюро України (ст. 1); правову основу, основні принципи його діяльності (ст. ст. 2 – 3); гарантії незалежності (ст. 4); загальну структуру і чисельність (ст. 5); обов'язки (ст. 16), права Національного бюро та його працівників (ст. 17), порядок конкурсного відбору Директора Національного бюро, порядок його призначення та повноваження (ст. ст. 6 – 8); директорів територіальних управлінь (ст. 9), працівників Національного бюро (ст. 10), їх спеціальні звання (ст. 11), присягу (ст. 12); застосування засобів впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї (ст. 18); обмеження (ст. 13); порядок стажування (ст. 14); відповідальність (ст. 20); правовий і соціальний захист (ст. ст. 21 – 22); оплату праці (ст. 23); фінансове та матеріально-технічне забезпечення (ст. ст. 24 – 25); контроль за діяльністю Національного бюро та його підзвітність (ст. 26); підрозділи внутрішнього контролю (ст. 27).

Для отримання заяв і повідомлень, у тому числі анонімних, про кримінальні правопорушення в Національному бюро створюється спеціальна телефонна лінія та забезпечується можливість подання таких повідомлень через офіційний веб-сайт Національного бюро в мережі Інтернет та засобами електронного зв'язку (ст.19).

Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня 2014 року визначив першочергові заходи із запобігання та протидії корупції, що повинні створити основу для подальшого проведення реформи у цій сфері, яка включає в себе формування та реалізацію державної антикорупційної політики; запобігання корупції; покарання за корупцію; формування негативного ставлення до корупції; оцінку результатів та механізм реалізації антикорупційної стратегії. Фактично це програма протидії корупції, яка вперше прийнята у вигляді окремого закону. Раніше подібні програми Кабінет Міністрів України ухвалював постановами.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів», що встановлює механізм розв'язання проблеми виявлення фізичної особи – кінцевого вигодоодержувача юридичних осіб, а також вільного доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Дія цього Закону

спрямована на унеможливлення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, оскільки всі юридичні особи приватного права повинні вказувати кінцевого вигодоодержувача – фізичну особу при реєстрації, зміні власності юридичної особи, а також при відкритті рахунків у фінансових установах.

Однак, найважливішим, на нашу думку, є доповнення Кримінального кодексу України ст. 2092 «Порушення вимог щодо подання інформації про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи», яка передбачає відповідальність керівника юридичної особи або особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи (виконавчого органу), за неподання державному реєстратору інформації про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи, передбаченої Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», або подання ними державному реєстратору завідомо неправдивої інформації про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи. Такі діяння караються штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин.

Крім законів, прийнятих Верховною Радою України, правове регулювання запобігання корупції здійснюється також указами Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, міжвідомчими та відомими підзаконними нормативно-правовими актами.

Так, прийнято **Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики»** від 14 жовтня 2014 року № 808/2014, відповідно до якого при Президентові України утворено консультативно-дорадчий орган – Національну раду з питань антикорупційної політики та затверджено положення про неї.

Основними завданнями Національної ради є:

- підготовка та подання Президентові України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії;
- здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції;
- підготовка та надання Президентові України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції;
- оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері;
- сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції.

Негайне запровадження та реалізація вищезазначених правових і організаційних заходів у комплексі, належне виконання їх усіма членами суспільства, на нашу думку, сприятиме посиленню протидії корупції в Україні,

хоча окремі їх аспекти вже піддаються критиці, як недосконалі й такі, що можуть неоднозначно тлумачитися та застосовуватися на практиці й потребують додаткового регулювання та розкриття.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 118, «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» відповідно до якої утворюється Національне агентство з питань запобігання корупції як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015 — 2017 роки (ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265)

Метою Програми є створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики. Досягнення мети Програми можливе шляхом імплементації нових засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2014 — 2017 роки, затвердженої Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII, а також належного впровадження нового базового антикорупційного законодавства, зокрема Законів України “Про запобігання корупції” та “Про Національне антикорупційне бюро України”.

Антикорупційна стратегія визначає пріоритети державної антикорупційної політики до 2018 року, реалізація яких створить основу для подальших реформ у цій сфері, зокрема дасть змогу усунути одну з основних причин незадовільного стану справ у сфері антикорупційної політики в Україні, якою є фрагментарність і недосконалість законодавчої та інституційної антикорупційної інфраструктури.

Закон України “Про запобігання корупції” визначає засади формування, моніторингу, координації впровадження антикорупційної політики, залучення інститутів та організацій громадянського суспільства, представників бізнесу до цих процесів, регулює превентивну діяльність державного механізму, спрямовану на усунення можливостей та стимулів для корупційної поведінки як у публічному, так і приватному секторах, а також передбачає утворення Національного агентства з питань запобігання корупції як ключового елемента інституційного забезпечення державної антикорупційної політики.

Закон України “Про Національне антикорупційне бюро України”, а також зміни, що вносяться до кримінального законодавства зазначеним Законом та Законом України “Про запобігання корупції”, створюють законодавчі підстави для кримінального переслідування найбільш небезпечних проявів корупції.

Таким чином, імплементація цих базових антикорупційних актів дасть можливість сформувати систему запобігання та протидії корупції, що, в свою чергу, суттєво зменшить гостроту проблеми корупції.

Виконання Програми дасть змогу здійснити невідкладні заходи з проведення антикорупційної реформи, зокрема:

забезпечити формування та реалізацію державної антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинники, які її обумовлюють, впровадити ефективний моніторинг та координацію реалізації антикорупційної політики незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства;

зменшити вплив корупціогенних ризиків на діяльність органів законодавчої влади, посилити громадський контроль за їх діяльністю;

створити ефективні механізми запобігання корупції, конфлікту інтересів, порушенню етичних стандартів поведінки та забезпечити контроль за дотриманням правил щодо доброчесності особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншими особами, утворити з цією метою Національне агентство з питань запобігання корупції;

посилити ефективність діяльності органів судової влади та системи кримінальної юстиції у переслідуванні осіб, які вчинили корупційні правопорушення, забезпечити ефективну роботу Національного антикорупційного бюро України;

сприяти усуненню корупційних передумов ведення бізнесу, сформувати нетолерантне ставлення бізнесу до корупції;

розширити можливості для доступу до суспільно важливої інформації;

сформувати в суспільстві ідеї нетерпимості до корупції, підвищити рівень довіри населення до влади;

забезпечити виконання рекомендацій міжнародних антикорупційних моніторингових механізмів, зокрема у рамках моніторингового механізму Конвенції ООН проти корупції, Групи держав проти корупції (GRECO), Антикорупційної мережі Організації економічної співпраці та розвитку для Східної Європи та Центральної Азії, імплементацію критеріїв у рамках виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з Європейським Союзом та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами — членами.

Поточний моніторинг та координація виконання Програми здійснюються Національним агентством з питань запобігання корупції (до його створення та початку діяльності — Мін'юстом).

Оцінка стану виконання Програми проводиться Кабінетом Міністрів України:

щокварталу за результатами розгляду узагальненої Національним агентством з питань запобігання корупції (до його створення та початку діяльності — Мін'юстом) інформації;

щороку під час розгляду національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики.

Крім того, оцінка ефективності Програми здійснюється Верховною Радою України під час проведення парламентських слухань з питань ситуації щодо

корупції та затвердження національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики.

Програма підлягає щорічному перегляду Кабінетом Міністрів України з урахуванням результатів оцінки стану її виконання.

Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів у межах видатків, передбачених виконавцю, відповідальному за виконання заходів і завдань Програми, а також інших джерел, не заборонених законом.

Обсяг фінансування Програми уточнюється щороку під час складання проектів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на відповідний рік.

Висновки:

Таким чином, правовою основою запобігання корупції є система державних законодавчих і підзаконних актів, що визначають суспільно-правову необхідність проведення комплексу передбачених законом заходів, їх правові, організаційно-тактичні основи, гарантії законності їх застосування.

ПИТАННЯ №3:

Принципи запобігання і протидії корупції – керівні ідеї, основні засади, які напрацьовані практичною діяльністю суб'єктів протидії корупції та організованих злочинності, закріплені в нормативно-правових актах, регулюють суспільні відносини у даній сфері між її учасниками.

У відповідності до вимог Закону України «Про запобігання корупції» діяльність із запобігання та протидії корупції ґрунтується на принципах:

- верховенства права;
- законності;
- комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів;
- пріоритетності запобіжних заходів;
- невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
- відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- участі громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції, державного захисту осіб, які надають допомогу у здійсненні таких заходів;
- забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» основними принципами діяльності Національного бюро є:

- 1) верховенство права;
- 2) повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- 3) законність;
- 4) безсторонність та справедливість;
- 5) незалежність Національного бюро та його працівників;
- 6) підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам;

- 7) відкритість для демократичного цивільного контролю;
- 8) політична нейтральність і позапартійність;
- 9) взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями.

Принцип верховенства права - це правова норма, яка передбачає, що жодна людина не може діяти поза законом, ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом.

Принцип законності є складовою принципу верховенства права і передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Такими принципами є конфіденційність, конспірація, наступальність (оперативність), поєднання гласних та негласних заходів боротьби зі злочинністю.

Принцип конфіденційності – це вимога нормативно-правового характеру, що зобов'язує оперативного працівника, а також осіб, які беруть участь в ОРД, не розголошувати конфіденційні відомості про осіб, які співробітничать з оперативними підрозділами, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій.

Принцип конспірації – полягає в організації діяльності ОРД таким чином, щоб зберегти в таємниці від сторонніх осіб (перш за все від тих, хто вчинив правопорушення чи підозрюється у його вчиненні) тактику, зміст, форми, заходи, сили і засоби здійснення конкретних оперативно-розшукових заходів.

Принцип наступальності (оперативності) – напрацьований практикою, передбачає швидке і систематичне проведення оперативно-розшукових заходів, що випереджають дії осіб як при підготовці ними правопорушень, так і після їх вчинення.

Принцип поєднання гласних та негласних заходів боротьби зі злочинністю – впливає зі змісту самого поняття ОРД, яка являє собою систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, а саме дає можливість реалізувати результати негласної роботи в інтересах кримінального судочинства.

Висновки:

Отже, Закони України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші закони, що регламентують цей вид правоохоронної діяльності, крім принципів, раніше зазначених, вказують і на інші принципи, які закріплені в оперативно-розшуковому законодавстві та відомих нормативних актах, які є галузевими (спеціальними), так як вони притаманні саме такій галузі правоохоронної діяльності, як оперативно-розшукова.

ПИТАННЯ №4:

Інституційна спеціалізація у сфері протидії корупції шляхом створення системи спеціалізованих антикорупційних органів, які сфокусовані виключно на завданнях запобігання та протидії корупції — стала ключовою відмінністю антикорупційних реформ після Революції Гідності.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), що є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом. НАЗК було створено на хвилі громадських обурень після Революції гідності – Законом України «Про запобігання корупції». Існування такого органу було умовою Європейського Союзу. На НАЗК було покладено дві основні функції – формування та реалізація антикорупційної політики та превентивна функція, яка повинна працювати через перевірку декларацій державних службовців, розкриття інформації щодо фактів корупції, зловживань посадами. На офіційному веб-сайті Агентства досить чітко окреслені напрями, за якими працює НАЗК. З метою реалізації антикорупційної політики в Україні НАЗК співпрацює з іншими державними органами. З 2017 року між НАБУ та НАЗК діє Меморандум про співробітництво, що передбачає взаємний обмін інформацією та доступ до баз даних. За наявності ознак кримінального правопорушення НАЗК передає матеріали для ведення справи НАБУ. У частині законотворчості Агентство тісно співпрацює з Верховною Радою України, беручи участь у парламентських слуханнях щодо розробки чи зміни антикорупційної стратегії, підготовці нормативно-правових актів щодо антикорупційного напрямку діяльності. Окрім того, відбувається співпраця із іншим антикорупційним органом – САП, щодо передачі матеріалів перевірок для подальшого розслідування прокуратурою. Загалом, САП та НАЗК співпрацюють здебільшого щодо обміну інформацією документального формату. Окрім того, НАЗК має повноваження з контролю прокурорів через надсилання приписів щодо порушення вимог законодавства, включаючи етичну поведінку, конфлікт інтересів, тощо.

Висновки:

Феномен корупції полягає в тому, що виникнення цього соціального явища можливе у будь-якому суспільстві, оскільки воно зумовлене особливістю людської природи та недосконалістю інститутів влади. Незважаючи на потужну нормативну базу, створену для запобігання та протидії корупції, на сьогодні в Україні це лишається системною проблемою, яка існує на всіх рівнях державної влади. З огляду на те, що в Україні триває процес оновлення антикорупційного законодавства та запровадження спеціалізованих антикорупційних органів, дослідження зарубіжного досвіду щодо створення та функціонування таких структур актуальне та своєчасне.

ВИСНОВОК:

Сучасне поняття корупції починає складатися на межі Нової години з початком утворення централізованих держав і правових систем, що існують і нині. Корупцію складають такі діяння, що вчинені особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, з метою задоволення корисливих власних чи інтересів інших осіб. Неправомірність або неетичність діянь посадової особи та

їх спрямованість на задоволення корисливих інтересів по суті визначають, які саме діяння відносяться до категорії корупційних.

Правовою основою запобігання корупції є система державних законодавчих і підзаконних актів, що визначають суспільно-правову необхідність проведення комплексу передбачених законом заходів, їх правові, організаційно-тактичні основи, гарантії законності їх застосування.

Закони України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші закони, що регламентують цей вид правоохоронної діяльності, крім принципів, раніше зазначених, вказують і на інші принципи, які закріплені в оперативно-розшуковому законодавстві та відомчих нормативних актах, які є галузевими (спеціальними), так як вони притаманні саме такій галузі правоохоронної діяльності, як оперативно-розшукова.

Феномен корупції полягає в тому, що виникнення цього соціального явища можливе у будь-якому суспільстві, оскільки воно зумовлене особливістю людської природи та недосконалістю інститутів влади. Незважаючи на потужну нормативну базу, створену для запобігання та протидії корупції, на сьогодні в Україні це лишається системною проблемою, яка існує на всіх рівнях державної влади. З огляду на те, що в Україні триває процес оновлення антикорупційного законодавства та запровадження спеціалізованих антикорупційних органів, дослідження зарубіжного досвіду щодо створення та функціонування таких структур актуальне та своєчасне.

ТЕМА № 14. ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА УКРАЇНИ (2 ГОДИНИ) ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття пенітенціарної системи та її характеристика.
2. Принципи та правова основа пенітенціарної системи. Дотримання прав і свобод.
3. Система Державної пенітенціарної служби України: структура, завдання, повноваження

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

8. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 1 січня 2021 р. № 2713-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 22.10.2021).
9. Про пробацію: Закон України. Відомості Верховної Ради України. Редакція від 01.01.2021, підстава - 1082-IX
10. Конституція України. Основний Закон. Київ: Парламентське видавництво. Редакція від 01.01.2020. 145 с.
11. Кримінально-виконавчий кодекс України: Редакція від 05.10.2023. – № 33. – Ст. 1767.

- 12.Зливко С.В. Основні завдання і функції державної кримінально-виконавчої служби України. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2018. Вип. 1. С. 175–178.
- 13.Гальцова О.В. Щодо впливу персоналу установ виконання покарань на засуджених до позбавлення волі. Часопис Київського університету права. 2018. № 2. С. 280–284.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

- ✓ Охарактеризувати основні проблеми пенітенціарної системи в Україні та світі.
- ✓ Визначитись з поняттям пенітенціарна система, її системою та іншими характеристиками.

ВСТУП

Реформування пенітенціарної системи України стає сьогодні предметом посиленої уваги з боку багатьох вчених, політиків, державних діячів, юристів, політологів, істориків та інших фахівців. Проте, незважаючи на значний науковий, суспільний та практичний інтерес, пов'язаний з діяльністю та реформуванням пенітенціарної системи в сучасній українській юридичній науці і соціальній практиці немає належного уявлення щодо поняття і сутності пенітенціарної системи як суспільно-правового явища. В кримінально-виконавчому праві України все ще немає загальноновизнаної й чіткої концепції щодо виконання покарань .

Пенітенціарна система сьогодні нерідко невинуватно розглядається лише як сукупність органів та установ виконання покарань не тільки з погляду громадської думки, але і в працях вчених.

ПИТАННЯ №1: Поняття пенітенціарної системи та її характеристика

Пенітенціарна система (кримінально-виконавча система) - державний інститут, що відає виконанням кримінальних покарань, накладених на громадян відповідно до закону. Забезпечує виконання покарання у вигляді позбавлення свободи та утримання підслідних з моменту взяття під варту до суду. У її підпорядкованості перебувають слідчі ізолятори, виховні колонії, колонії різного рівня безпеки, виправні центри.

Кримінальне покарання є заходом державного примусу, що застосовується до осіб, засуджених за вчинення злочинів на підставі обвинувального вироку суду, який набрав чинності. Виконання кримінальних покарань належить виключно до юрисдикції держави в особі уповноважених нею державних органів та установ і вимагає здійснення постійного контролю за виконанням покладених на засуджених право обмежень.

На діяльності органів та установ, що виконують кримінальні покарання, відбивається специфіка і характерні особливості виконання того чи іншого виду вказаного покарання. Головною ознакою покарання є забезпечення фізичної ізоляції засуджених від суспільства і постійного нагляду за їх поведінкою в спеціально призначеній для цього установі.

Пенітенціарна функція держави - це діяльність органів державної влади і управління та громадських інституцій, спрямована на забезпечення безпеки

суспільства шляхом створення умов для ресоціалізації осіб, які відбули чи відбувають покарання, та повернення останніх до суспільства в якості повноцінних його членів.

Пенітенціарна функція держави знаходить своє відображення та конкретизацію у функціях пенітенціарної системи, серед яких можна виділити:

- охоронну - забезпечує захист суспільства від злочинних посягань шляхом реалізації соціальних заходів у процесі і після виконання покарань;
- попереджувальну - полягає у превентивному впливі як на засуджених, так і на інших осіб з метою недопущення скоєння ними злочинів;
- правоохоронну - забезпечує охорону прав та законних інтересів осіб, які відбувають чи відбули кримінальні покарання, та осіб, які працюють в інституціях пенітенціарної системи;
- соціальну - полягає у реалізації заходів соціальної допомоги засудженим як у процесі відбування покарання, так і після його завершення;
- нейтралізаційну - сприяє нейтралізації негативних наслідків діяльності пенітенціарних установ та недопущенню соціального виключення засуджених шляхом проведення комплексу соціально спрямованих заходів;
- стимулюючу - сприяє мобілізації внутрішніх сил особистості злочинця для його повернення до суспільства шляхом створення відповідних для цього соціальних, правових та організаційних умов;
- інтегральну - полягає в тому, що всі суб'єкти пенітенціарної системи в процесі реалізації пенітенціарної функції держави виступають як єдина цілісна система;
- координаційну - полягає у відведенні пенітенціарному відомству головного місця при реалізації пенітенціарної функції держави і в забезпеченні цим відомством взаємодії всіх інших суб'єктів пенітенціарної системи;
- інформаційну - полягає у створенні прозорого інформаційного простору навколо діяльності всіх суб'єктів пенітенціарної системи.

Тож, виходячи із функцій, можна виділити наступні завдання пенітенціарної системи.

Завданнями пенітенціарної системи є:

- 1) формування та реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації;
- 2) дотримання прав людини;
- 3) виконання кримінальних покарань та пробації, а також тримання під вартою;
- 4) гуманізація умов тримання під вартою;
- 5) створення умов для соціальної реабілітації та реінтеграції засуджених осіб та вжиття інших заходів, передбачених Законом, щоб засуджені у майбутньому могли жити та жили, не вчиняючи злочинів;
- 6) всебічне забезпечення умов проходження служби персоналом пенітенціарної системи.

Висновки:

Пенітенціарна система - це система спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Метою пенітенціарної системи є захист суспільства від злочинності. Діяльність пенітенціарної системи не має каральної спрямованості та направлена на ресоціалізацію та реінтеграцію особи.

ПИТАННЯ №2:

Втілення в життя взятого політичного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу потребує трансформації та модернізації багатьох аспектів державного управління в різних сферах суспільних відносин, вимагає приведення національних норм і правил у відповідність з європейськими та загально визнаними міжнародними стандартами будівництва й управління державою. У цьому контексті важливе значення має реформування органів пенітенціарної системи та їх організаційно-правового забезпечення з використанням позитивного зарубіжного досвіду вдосконалення й підвищення ефективності діяльності пенітенціарних установ, беззаперечного дотримання прав людини та громадянина й гуманізації кримінально-виконавчого процесу в цілому.

Соціальна спрямованість пенітенціарної системи – це вимога демократичного суспільства, зацікавленого у максимальній нейтралізації шкідливих наслідків об'єктивного існування покарань. Але при застосуванні цієї спрямованості треба не забувати про загально визнанні права громадян. Персонал пенітенціарної системи зобов'язаний поважати честь і гідність, права і свободи засуджених та осіб, узятих під варту, виявляти до них гуманне ставлення. Обмеження прав і свобод, які застосовуються до засуджених та осіб, взятих під варту, повинні бути передбачені законом, переслідувати обґрунтовані з точки зору міжнародних стандартів цілі та бути необхідними у демократичному суспільстві у розумінні практики Європейського суду з прав людини. Такі обмеження повинні базуватись на справедливому балансі індивідуальних та суспільних інтересів. Вони мають бути мінімально необхідними для досягнення обґрунтованих цілей та не можуть застосовуватись, якщо для ефективного досягнення цілей, які ставляться перед ними, існує менше альтернативне обмеження. У разі застосування обмеження прав і свобод до засуджених та осіб, взятих під варту, персоналом пенітенціарної системи приймається письмове вмотивоване з урахуванням частини другої цієї статті рішення, в якому зазначається порядок його оскарження. Копія такого рішення надається засудженому або особі, взятій під варту. Дотримання соціально-економічних та професійних прав персоналу пенітенціарної системи має відображати важливість соціальної функції, яка ним виконується. Відбір, навчання та умови праці персоналу пенітенціарної системи мають бути такими, щоб дозволяти підтримку високих стандартів у роботі із засудженими та особами, взятими під варту.

Правовою основою пенітенціарної системи є Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цей та інші закони України, укази Президента України та постанови Верховної Ради України, прийняті відповідно до Конституції та законів України, акти Кабінету Міністрів України, інші акти законодавства України.

Пенітенціарна система має здійснювати свою діяльність з метою максимального виконання рекомендацій Європейського комітету з запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та Підкомітету ООН із попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання, практики Європейського суду з прав людини проти України та інших держав, рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи, в тому числі Європейських в'язничних правил та Правил пробації Ради Європи, а також документів, які прийняті Організацією Об'єднаних Націй та стосуються пенітенціарної сфери.

Пенітенціарна система ґрунтується на принципах:

- 1) верховенства права;
- 2) законності;
- 3) гуманізму та справедливості;
- 4) нормалізації;
- 5) поваги до людської гідності, дотримання прав і свобод людини та громадянина;
- 6) політичної неупередженості;
- 7) взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, профспілками, громадськими об'єднаннями, благодійними і релігійними організаціями;
- 8) відкритості для громадського контролю.

Висновки:

Правовою основою пенітенціарної системи є Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цей та інші закони України, укази Президента України та постанови Верховної Ради України та інше.

До основних принципів пенітенціарної системи можна віднести: верховенства права, законності, гуманізму та справедливості, нормалізації, поваги до людської гідності, дотримання прав і свобод людини та громадянина, політичної неупередженості, взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, профспілками, громадськими об'єднаннями, благодійними і релігійними організаціями, відкритості для громадського контролю.

ПИТАННЯ №3:

Пенітенціарна система незалежної Української держави не може стояти осторонь трансформацій, які відбуваються в нашому суспільстві. За роки незалежності України було зроблено чимало кроків на шляху приведення умов виконання та відбування покарань до світових та європейських стандартів, до покращення механізмів захисту прав людини в установах виконання покарань тощо. Новітні пенітенціарні реформи в нашій державі зумовлені внутрішньою державною політикою в рамках соціальної переорієнтації процесу виконання кримінальних покарань з урахуванням вимог сьогодення, а також у рамках дотримання міжнародних стандартів, принципів законності, гуманізму, демократизму і справедливості та обов'язково сучасної світової пенітенціарної доктрини.

Система відповідних державних органів і установ поряд з організацією виконання кримінальних покарань має бути спрямованою на забезпечення безпеки суспільства шляхом ре соціалізації. Осіб, які відбувають або відбули кримінальні покарання. У структурі пенітенціарної служби функціонують не лише установи виконання покарань і слідчі ізолятори, а й кримінально-виконавча інспекція, яка має трансформуватися в службу пробачії.

В умовах сьогодення термін «пенітенціарна система» позбавлений того змісту, якій вкладався у нього, коли релігійний вплив був основним засобом впливу на особистість ув'язненого.

Сучасна пенітенціарна установа розглядається як заклад, який не ставить за мету лише тримати протягом певного часу злочинця в ізоляції, а зорієнтований на вирішення його проблем з метою подальшого убезпечення суспільства.

Державна пенітенціарна служба України (далі - ДПтС України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Відповідно до покладених на неї завдань ДПтС України виконує наступні **функції** :

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові юстиції України;

- подає Міністрові юстиції України пропозиції щодо визначення основних напрямів діяльності територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі - органи і установи, що належать до сфери управління ДПтС України);

- аналізує результати діяльності органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України, готує на їх основі та подає Міністрові юстиції України пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування таких органів і установ;
- забезпечує виконання державних цільових програм розвитку органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України;
- бере участь у розробленні та виконанні державних комплексних програм протидії злочинності;
- організовує та контролює виконання вироків суду та інших судових рішень і застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених;
- забезпечує дотримання вимог законодавства в органах і установах, що належать до сфери управління ДПтС України;
- організовує запобігання вчиненню злочинів і дисциплінарних проступків засудженими й особами, взятими під варту, та вжиття щодо них заходів припинення злочинів і дисциплінарних проступків;
- забезпечує виявлення і розкриття злочинів, учинених в органах і установах, що належать до сфери управління ДПтС України, проведення дізнання у справах про такі злочини;
- організовує здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням та умовно-достроково;
- забезпечує контроль за організацією охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, дотриманням правопорядку та безпеки в них;
- організовує забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, підрозділами таких установ та слідчих ізоляторів;
- організовує і контролює оперативно-розшукову діяльність органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, налагоджує взаємодію з органами, до складу яких входять підрозділи, що провадять таку діяльність;
- здійснює довідково-інформаційне та методичне забезпечення органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України; - забезпечує функціонування власної системи внутрішньої безпеки; - організовує облік та реєстрацію засуджених осіб і осіб, узятих під варту, визначає вид установи виконання покарань, у якій відбуватимуть покарання засуджені до позбавлення волі, здійснює їх розподіл, переводить засуджених і осіб, узятих під варту, з однієї установи до іншої;
- здійснює передачу осіб під вартою в порядку екстрадиції, а також прийом громадян України, засуджених за кордоном, для відбування покарання на території України та передачу громадян іноземних держав, засуджених судами України, для відбування покарання за кордоном, забезпечує транзитне перевезення через територію України осіб, узятих під варту, або засуджених згідно із законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- забезпечує виконання актів амністії та помилування, проводить перевірки дотримання органами та установами, що належать до сфери управління ДПтС

України, вимог нормативно-правових актів, які регламентують порядок оформлення матеріалів до клопотання про помилування;

- організовує проведення соціально-виховної та психологічної роботи з особами, які відбувають покарання, залучає до її проведення представників релігійних і благодійних організацій, об'єднань громадян, творчих спілок, окремих осіб;
- сприяє спостережним комісіям та об'єднанням громадян у здійсненні громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань;
- організовує у взаємодії з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України професійно-технічне і загальноосвітнє навчання засуджених та надання освітніх послуг особам, узятим під варту;
- організовує здійснення медичної практики, санітарно-епідеміологічного нагляду, медичного контролю за станом здоров'я засуджених і осіб, узятих під варту, надання їм медичної допомоги, забезпечує належний санітарно-епідемічний стан в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах і на їх території;
- взаємодіє з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян щодо підготовки засуджених до звільнення з установ виконання покарань;
- організовує залучення засуджених до суспільно-корисної оплачуваної праці;
- здійснює державний нагляд за безпечним веденням робіт персоналом органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України, засудженими та особами, взятими під варту;
- встановлює і підтримує міжнародні зв'язки з міжнародними організаціями, за погодженням з Міністром юстиції України укладає угоди з відповідними органами іноземних держав про співробітництво у сфері виконання кримінальних покарань, протидії злочинності та з інших питань, що належать до компетенції ДПтС України;
- організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю ДПтС України, органів і установ, що належать до сфери її управління;
- здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

Висновки:

Пенітенціарну систему складають:

1. центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у складі якого функціонують апарат та територіальні органи з питань виконання кримінальних покарань;
2. установи виконання покарань і слідчі ізолятори;
3. навчальні заклади;
4. заклади охорони здоров'я;
5. підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань пенітенціарної системи (далі - органи і установи).

ВИСНОВОК З ТЕМИ:

Пенітенціарна система – це динамічний складний соціально-правовий механізм взаємодії державних органів, інституцій громадянського суспільства та органів і установ виконання покарань.

Пенітенціарна функція держави - це діяльність органів державної влади і управління та громадських інституцій, спрямована на забезпечення безпеки суспільства шляхом створення умов для ресоціалізації осіб, які відбули чи відбувають покарання, та повернення останніх до суспільства в якості повноцінних його членів.

Пенітенціарна система є державним інститутом, що відає виконанням кримінальних покарань, накладених на громадян відповідно до закону. Забезпечує виконання покарання у вигляді позбавлення свободи та утримання підслідних з моменту взяття під варту до суду. Ця система виконує ряд відповідних функцій у державі. Пенітенціарна система України відіграє значну роль у суспільстві. Формувалася кримінально-виконавча система ще з часів перших слов'ян і пройшла самобутній процес історичного розвитку відповідно до різних періодів часу. На сучасному етапі в країні діють органи державного управління пенітенціарною системою. Ці органи представляє Державна пенітенціарна служба України, яка має свою відповідну структуру і апарат, нормативно правову базу і спрямовує свою діяльність на виконання покарань за вчинені злочини.